CUKUROVA
13TH INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE

September 1-3, 2024
ADANA

FULL TEXTS BOOK

EDITORS
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR
Merve KIDIRYUZ

ISBN: 978-625-367-852-4

CUKUROVA 13th INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE

September 1-3, 2024
Adana / TURKIYE

FULL TEXTS BOOK

EDITORS

Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR
Merve KIDIRYUZ

All rights of this book belong to IKSAD Publishing House Authors are responsible both ethically and jurisdically IKSAD Publications - 2024©

Issued: 25.09.2024

ISBN: 978-625-367-852-4

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

CUKUROVA 13th INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS

DATE AND PLACE

September 1-3, 2024 Adana,TURKIYE

ORGANIZATION

Economic Development and Social Research Institute

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Congress Chairman

Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
Assoc. Prof. Dr. Cavit POLAT
Assoc. Prof. Dr. Osman Cenk KANCA
Dr. E. İlhan ŞAHİN
Dr. Kübra İRDAY

Dr. Baurcan BOTAKARAYEV
Dr. M. Cenk BELİBAĞLI
Dr. Can MAVRUK
SAMIRA KHADHRAOUI
Merve KIDIRYÜZ

PARTICIPANTS COUNTRY (28 countries)

Türkiye, Azerbaijan, North Cyprus, Bangladesh, Pakistan, Nigeria, India, Morocco, Albania, Algeria, Canada, Romania, Serbia, Hungary, Malaysia, Indonesia, Tunisia, North Macedonia, Portugal, France, Kosovo, China, Brazil, Benin, Finland, Spain, Ukraine, Poland

Total Accepted Article: 218

Total Rejected Papers: 21

Accepted Article (Turkey): 103

Accepted Article (Other Countries): 115

SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Aygün MEHERREMOVA
Bakü Devlet Üniversitesi

Dr. Ana Leonor Santos
Beira-Interior Üniversitesi

Dr. Bayram BOLAT
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Bashir Ali SALEH
Al-Jabal Al-Gharbi Üniversitesi, Libya

Dr. Baurcan BOTAKARAYEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Elvan YALÇINKAYA
Erciyes Üniversitesi

Dr. Fethi DEMİR
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Froilan MOBO
Phillipines Merchant Academy

Dr. Gülşen MEHERREMOVA
Azerbaycan Diller Üniversitesi

SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

Çukurova Üniversitesi

Dr. Hikmet DEMİRCİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Ali Fikret AYDIN

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Mahabbat OSPANBAEVA

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ

Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Malik YILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Dr. Metin KOPAR

Adıyaman Üniversitesi

Dr. Mustafa METE

Gaziantep Üniversitesi

Dr. Serkan NAKTİYOK

Atatürk Üniversitesi

SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Mustafa TALAS
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Mustafa ÜNAL
Erciyes Üniversitesi

Dr. Osman Kubilay GÜL
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Sarash KONYRBAEVA
Al Farabi Üniversitesi

Dr. Shaukat Aref Mohammed
Zakho Üniversitesi

Dr. Zongxian FENG
Xi`an Jiatong Üniversitesi

Dr. Gulizar IBRAHIMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Sehrane KASIMİ
Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Elvan CAFAROV

Nahçivan Üniversitesi

Dr. Kazi Md. Salim Newaz

Malaya Üniversitesi

Dr. Elżbieta PATKOWSKA

Lublin Yaşam Bilimleri Üniversitesi

Dr. Mehdi GHEISARI

Harbin Teknoloji Enstitüsü

Dr. Raul Duarte Salgueiral Gomes Campilho

Porto Mühendislik Yüksek Enstitüsü

Dr. Bin ZHU

Xian Jiaotong Üniversitesi

Dr. Seema S. DESAI

Shivaji Üniversitesi

Dr. Sema KAPLAN
Erciyes University

Dr. Finally KOÇYİĞİT
Batman University

Dr.Osman Cenk KANCA
Ataturk University

SCIENCE COMMITTEE MEMBERS

CUKUROVA
13th INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE

September 1-3, 2024
Adana, Türkiye

CONFERENCE PROGRAM

Meeting ID: 858 1117 0419
Passcode: 131313

https://us02web.zoom.us/j/85811170419?pwd=xMtjSzGCsLbcujezqbUVPDIEiOLsHo.1

Participant Countries (28): Türkiye, Azerbaijan, North Cyprus, Bangladesh, Pakistan, Nigeria, India, Morocco, Albania, Algeria, Canada, Romania, Serbia, Hungary, Malaysia, Indonesia, Tunisia, North Macedonia, Portugal, France, Kosovo, China, Brazil, Benin, Finland, Spain, Ukraine, Poland

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN / IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir**
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- **Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.**
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number,
exp. Hall-1, Merve KIDIRYUZ

03.09.2024, Tuesday

Ankara Time
$12^{30} : 14^{30}$

Hall-2
Session-2

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Mehmet Sıddık ÖZALP

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Dr. Yusuf Kenan ATILGAN	*Muş Alparslan University (Türkiye)*	ANALYSIS OF DOCTORAL THESES MADE IN THE FIELD OF HISTORY OF ISLAMIC SECTS
Dr. Yusuf Kenan ATILGAN	*Muş Alparslan University (Türkiye)*	HASAN ONAT AS A HISTORY OF ISLAMIC SECTS TEACHER
Mesut GÜNGÖR	*Çanakkale Onsekiz Mart University (Türkiye)*	COMPARISON OF SCIENTIFIC TAFSIR INTERPRETATIONS IN THE HISTORICAL COURSE
Emel ASOĞLU	*Harran University (Türkiye)*	CONCEPTION OF GOD AND RELIGIOUS EDUCATION IN EARLY CHILDHOOD
Assist. Prof. Dr. Mehmet Sıddık ÖZALP	*Nevşehir Hacı Bektaş Veli University (Türkiye)*	THE POEMS FEATURING NATURE AND LOVE MOTIFS BY IMRU' AL-QAYS, WHO DEPARTING FROM THE WORLD AS A POLITICAL FIGURE
Mərcan Sabir qızı Sofiyeva	*Azerbaijan National Apples Academy (Azerbaijan)*	THE PRESENTATION OF ENGLISH VALUES THROUGH REALITY AND SIMULATION IN JULIAN BARENS' NOVEL "ENGLAND, ENGLAND"

Mehibe ŞAHBAZ	ATATURK ACCORDING TO ATATURK	217
Nesime Gamze ARICI Perihan ÜNÜVAR	STUDIES CONDUCTED ON CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS DURING EARLY CHILDHOOD IN TURKEY	228
Bora ALTAY	AN EMPIRICAL MARKET INTEGRATION ANALYSIS THROUGH WHEAT AND RICE PRICES IN THE OTTOMAN EMPIRE	252
Zekiye ÖRTLEK	REGIONAL DEVELOPMENT: AN ANALYSIS OF ECONOMIC AND SOCIAL INDICATORS IN G7 COUNTRIES	261
Semih KORKMAZ	REGIONAL DEVELOPMENT: AN ANALYSIS OF ECONOMIC AND SOCIAL INDICATORS IN G7 COUNTRIES	271
Perihan ÜNÜVAR Burcu TUĞRUL ÖNKOL	AN INVESTIGATION OF GRANDPARENTS' SUPPORT TOWARDS THE RAISING OF THEIR PRESCHOOL GRANDCHILDREN	278
Z. Gönül BALKIR	MAC KINNON'S FEMINIST APPROACHES TO LAW	301
Fatih ÇAPANOĞLU Filiz KARA Emir Baki DENKBAŞ	DESIGNING A BIOGRAFT BASED ON FIBROBLAST CULTURE IN THE TISSUE SCAFFOLD FOR USE IN TYMPANOPLASTY SURGERY	308
Marjan Sabir Sofiyeva	THE PRESENTATION OF ENGLISH VALUES THROUGH REALITY AND SIMULATION IN JULIAN BARENS' NOVEL "ENGLAND, ENGLAND"	328
A.Dinesh babu T.Thirumurugan Advisor - S.kalaivanan	ON THE POTENTIAL USE MEDICINAL PLANTS IN DIABETIC FOOT ULCER	334
Yusuf Kenan ATILGAN	ANALYSIS OF DOCTORAL THESES MADE IN THE FIELD OF HISTORY OF ISLAMIC SECTS	351
Yusuf Kenan ATILGAN	HASAN ONAT AS A HISTORY OF ISLAMIC SECTS TEACHER	379
Yusuf AYBACI Fatih YALYANÇ Ömer HÜKÜMDAR Umut KUMLU Ali KESKİN Mustafa Atakan AKAR	EFFECT OF PULSE FREQUENCY ON MECHANICAL PROPERTIES OF ELECTRODEPOSITION NI-W/Al2O3 NANOCOMPOSITES ON COPPER SUBSTRATE	399
Elif AKAY	STUDENTS WITH COCHLEAR IMPLANTS AND TEACHER COMPETENCIES IN INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES	412
Serkan GÜN	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF GASTRODIPLOMACY INITIATIVES ON INTERNATIONAL RELATIONS AND CULTURAL EXCHANGE: AN ANALYTICAL STUDY OF THEIR IMPACT	422
Ezgi ŞENSES Önder CANBOLAT	USE OF PROBIOTIC IN RUMINANT NUTRITION	431
Işıl Tuğçe TURAN Menekşe ÜLGER Arzu YAY	CARDIOVASCULAR EFFECTS OF FAVIPIRAVIR: AN EXPERIMENTAL STUDY	446
Ananda MAJUMDAR	THE COMBINATION OF FLEMISH AND COURTLY PAINTING AND, THE FIVE SENSES OF PERCEPTION	456
Sahra DANDİL	CATIONIC DYE ADSORPTION BY MAGNESIUM CHLORIDE-VERMICULITE	470
Z. Gönül BALKIR	LAW AS AN AUTOPOIETIC SYSTEM IN LUHMANN'S SYSTEM THEORY	476
Gülseren HAYLAMAZ	AN EXPERIMENTAL APPROACH TO TONING CYANOTYPE PRINTS ON TEXTILE SURFACES	482

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ HOCASI OLARAK HASAN ONAT

HASAN ONAT AS A HISTORY OF ISLAMIC SECTS TEACHER

Dr. Yusuf Kenan ATILGAN
Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
ORCID NO: 0000-0002-1971-7090

ÖZET

1957 yılında doğan Hasan Onat ilköğrenimini Çankırı Eldivan'da orta ve lise öğrenimini Yozgat'ta tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra aynı fakültede İslam Mezhepleri Tarihi alanında asistan olarak göreve başlamıştır. Fakülte bitirme tezi "İbadiyenin İnanç Esasları" hakkındadır. "Emevîler Devri Şii Hareketleri" adlı teziyle Dr. olmuştur. Manchester ve Londra'da araştırmacı olarak bulunmuş, Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi ile Roma'da Gregoriana Üniversitesi Misiology Fakültesi'nde ders vermiştir. Yardımcı doçent, doçent ve profesör olarak yaklaşık kırk yıl akademisyenlik yapmıştır. Doksan civarında makale kaleme almış, pek çok kongre ve sempozyumda bildiri sunmuş, söyleşi yapmıştır. Yayınlanmış kitapları, çevirileri, ansiklopedi maddeleri ve editörlük yaptığı eserleri yanında henüz yayınlanmamış ancak yayına hazır yedi adet kitabı vardır. İslam Mezhepleri Tarihi dışında Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji ve Antropoloji gibi alanlarda ciddi birikimi olan Onat, İslam Mezhepleri Tarihi, Çağdaş İslami Akımlar, Türkiye'de Dinî Akımlar ve Sosyal Bilimlerde Metodoloji gibi dersler vermiştir.

Gazetede ve dergilerde yazmış, çok sayıda radyo, televizyon ve sosyal medya programlarına katılmıştır. Hakkında öğrencileri tarafından yazılmış yirmi adet makale bulunmaktadır. Hocayı ön plana çıkartan şey ilim anlayışı, kişisel fikirleri ve yöntemsel önerileridir. Ona göre yapılan çalışma her ne olursa olsun önce bir problemi çözmeli sonra yeni sorulara kapı aralamalı, süreklilik arz etmeli ve bütünlük taşıyan bir konu olmalıdır. Önce bilgi edinme sonra bilgi üretme şeklinde formüle edilebilecek bir zihinsel metodolojiye sahiptir. Kendisi Kur'an'ı merkeze alarak aklı ön planda tutan eleştirel bir düşünce ve doğru din anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu düşüncesini de şu cümleyle ifade etmiştir: "Karakteri farklı olsa bile, bugün İslâm dünyasında da bir rönesans ve reform kaçınılmaz tek yol gibi görünmektedir."

Hasan Onat, din ile mezhebin aynı şey olmadığı gerçeğini vurgulamış ve mezhep bağnazlığının olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Ona göre önemli olan mezhep farklılığı değil, aynı inanç esaslarına inananların birbirine anlayışlı olmasıdır. İslam Mezhepleri Tarihi alanında kavramlar üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur ve süreç içerisinde anlam kaymasına ya da değişmesine uğrayan kavramları tespit etmiştir. Muhataplarının fikirlerini önemsemiş, onların fikirlerini değiştirmeye ve hâkim olmaya çalışmamıştır. Özellikle Alevilik-Bektaşilik, Şiilik, Türkiye'de din-siyaset ilişkisi, cemaat ve tarikatlar, kadın sorunu, şiddet ve terör gibi konulara dair çok sayıda bilimsel çalışma yapmıştır. Laikliği önemsemiş, din ve vicdan hürriyeti bakımından ülkemiz için bir şans olduğunu dile getirmiştir.

Kendisine müracaat eden tüm öğrencilere katkı sunmasının dışında otuz bir öğrenci yüksek lisans, yirmi bir öğrenci ise doktora eğitimini Hasan Onat hocada tamamlamıştır. İslam ilim geleneğini önemsemiş, geçmiş ile bugün ve gelecek arasında köprü kurmanın öneminden bahsetmiştir. İster siyasi ister itikadi mezhepler her ne kadar geçmişte teşekkül etse de bir şekilde etkisi ya da mahiyeti bugün devam etmektedir. Bu da insanların din ve dünyaya dair düşüncelerini etkilemektedir. İlahiyat alanına giren tüm derslerin disiplinler arası bir yaklaşımla okunması gerektiğine inanan bir mütefekkirdir. İyi bir İslam mezhepler tarihçisi olabilmenin yolunun İslam Tarihi, İslam Felsefesi ve Kelamı iyi bilmekten geçtiğini söylemiştir. Akademisyenliği ömür boyu koşulacak bir koşu olarak görmüştür. Hocası kendisinin "tam bir çetin ceviz" olduğunu belirtirken öğrencisi onun "Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'nin tarihteki misyonunu yerine getirdiğini" söylemiştir. 2020 yılında vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Onat, İslam Mezhepleri Tarihi, İbadiye, Alevilik-Bektaşilik, Şiilik.

ABSTRACT

Born in 1957, Hasan Onat completed his primary education in Çankırı Eldivan and his secondary and high school education in Yozgat. After graduating from Ankara University Faculty of Theology, he started to work as an assistant in the field of The History of Islamic Sects in the same faculty. His graduation thesis is about "Principles of Faith of Ibadiyya". He became a PhD with his thesis titled "Shiite Movements in the Umayyad Period". He worked as a researcher in Manchester and London and lectured at Osh State University in Kyrgyzstan and Gregoriana University, Faculty of Misiology in Rome. He has been an academic for about forty years as assistant professor, associate professor and professor. He wrote around ninety articles, presented papers in many congresses and symposiums and made interviews. In addition to his published books, translations, encyclopaedia articles and edited works, he has seven books that have not yet been published but are ready for publication. In addition to the History of Islamic Sects, Onat, who has serious knowledge in fields such as Philosophy, Psychology, Sociology and Anthropology, has taught courses such as History of Islamic Sects, Contemporary Islamic Movements, Religious Movements in Turkey and Methodology in Social Sciences.

He has written for newspapers and magazines and participated in numerous radio, television and social media programmes. There are twenty articles written about him by his students. What brings him to the forefront is his understanding of science, personal ideas and methodological suggestions. According to him, whatever the study is, it should first solve a problem, then open the door to new questions, be continuous and be a subject with integrity. He has a mental methodology that can be formulated as first acquiring knowledge and then producing knowledge. He has tried to put the Qur'an at the centre and to put forward a critical thinking and correct understanding of religion that prioritises reason. He expressed this thought in the following sentence: "Even if its character is different, a renaissance and reform in the Islamic world today seems to be the only inevitable way."

Hasan Onat emphasised the fact that religion and sect are not the same thing and stated that sectarian bigotry has negative consequences. According to him, the important thing is not the difference of sect, but the understanding of those who believe in the same principles of belief. He made evaluations on the concepts in the field of History of Islamic Sects and identified the concepts that have undergone a shift or change in meaning in the process. He cared about the ideas of his interlocutors and did not try to change and dominate their ideas. He has carried out many scientific studies on issues such as Alevism-Bektashism, Shiism, religion-politics relations in Turkey, congregations and sects, women's issues, violence and terrorism. He attached importance to secularism and stated that it was a chance for our country in terms of freedom of religion and conscience.

Apart from contributing to all students who applied to him, thirty-one students completed their master's degree and twenty-one students completed their doctorate education at Hasan Onat. He cared about the tradition of Islamic science and mentioned the importance of building bridges between the past, present and future. Although political or theological sects were formed in the past, somehow their influence or nature continues today. This affects people's thoughts about religion and the world. He is a thinker who believes that all courses in the field of theology should be read with an interdisciplinary approach. He said that the way to be a good historian of Islamic sects is to know Islamic History, Islamic Philosophy and Theology well. He saw academics as a race to be run for a lifetime. While his teacher stated that he was “a tough nut”, his student said that he “fulfilled the mission of Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli and Yunus Emre in history”. He passed away in 2020.

Keywords: Hasan Onat, History of Islamic Sects, Ibadiyah, Alevism-Bektashism, Shiism.

GİRİŞ

Ülkemizde İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili akademik imkanların tarihi çok eski değildir. Aslen Fas’lı 1973 yılında Türk vatandaşı olan Prof. Dr. Muhammed Tanci Hoca ile başlayan bir süreç vardır. Tanci, 1971-1972 yıllarında Ankara Üniversitesi İslam Mezhepleri Tarihi kürsüsünde çalışmaya başlamıştır. Merhum Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı, Tancî’nin öğrencisidir. Fığlalı, “İbâdiyye’nin Doğuşu ve Görüşleri” adlı teziyle doktora çalışmasını tamamlamıştır. Doçentlik tezi olarak Kadıyânîlik, profesörlük tezi olarak da “Mesih ve Mehdi İnancı” konularını çalışmıştır.

Merhum Prof. Dr. Hasan Onat, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı’nın öğrencisidir. Doktorasını “Emevîler Devri Şii Hareketleri” adlı teziyle tamamlamıştır. 1993 yılında yedi ay süreyle Londra ve Manchester Üniversitelerinde kendi alanı ile ilgili araştırmalar yapmıştır.[1] Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi ile Roma’da Gregoriana Üniversitesi Misiology Fakültesi’nde ders vermiştir.[2] Gazetede ve dergilerde yazmış, çok sayıda radyo, televizyon ve

[1] Sönmez Kutlu, Eldivan’dan “İlmin Efeliğine” Bir Ömür: Prof. Dr. Hasan Onat, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, 57, (ss. 42-94.)
[2] Kutlu, 72.

sosyal medya programlarına katılmıştır.[3] Muhataplarının fikirlerini önemsemiş, onların fikirlerini değiştirmeye ve hâkim olmaya çalışmamıştır. Özellikle Alevilik-Bektaşilik, Şiilik, Türkiye'de din-siyaset ilişkisi, cemaat ve tarikatlar, kadın sorunu, şiddet ve terör gibi konulara dair çok sayıda bilimsel çalışma yapmıştır. Laikliği önemsemiş, din ve vicdan hürriyeti bakımından ülkemiz için bir şans olduğunu dile getirmiştir.[4] Farklı dergi ve gazetelerde çok sayıda makale ve köşe yazısı yazmış, radyo ve televizyon programları hazırlamış ve sunmuştur.[5]

İslâm Mezhepleri Tarihi yanında Çağdaş İslâm Akımları alanlarında dersler ve eserler veren Onat, İslâmî araştırmalarda çok önem verdiği yöntem sorunları hakkında da çalışmalar yapmıştır.[6] Şiîlik, Kızılbaşlık, Alevîlik-Bektâşilik ve güncel dini akımlar gibi konularda yoğun çalışmıştır.[7]

Bu çalışmada hususen bir İslam Mezhepleri Tarihi hocası olarak Hasan Onat'ın hem kendi çalışmaları hem de danışmanlığını yaptığı öğrencilerinin çalışmalarından hareketle onun düşünce yapısı ve İslam Mezhepleri Tarihi alanına yapmış olduğu katkılar ortaya konmaya çalışılacaktır. Genel hatlarıyla düşüncelerine yer verildikten sonra kitapları, kitap bölümleri, çeviri eserleri, makaleleri, ansiklopedi maddeleri ve basılmış bildirilerine yer verilecek sonrasında yüksek lisans ve doktora tezleri konuları üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

Hasan Onat'ın Fikir Dünyası:

Hocası, Onat hakkında onun tam bir çetin ceviz olduğunu, dışarıda dolaşacak kadar boş vaktinin olduğunu sanmadığını, kendisine verdiği okumaları, konferans vb. etkinlikleri kaçırmadığını, kendisiyle bile seyrek görüşebildiğini, ciddi ve disiplinli yönünün dikkat çektiğini, herkesle ciddi ilişkileri olduğunu, ölçülü konuştuğunu, kendisiyle samimi olduğu halde resmi yapısını koruduğunu, bu özellikleri sebebiyle tüm hocalarının takdirini kazandığını, ifade etmiştir.[8]

Onat, din ile mezhebin karıştırılmamasını, dinin ilahi, mezheplerin ise insan ürünü olduğunu, mezheplerin; siyasi, inanç ve amele yönelik yapılara karşılık geldiğini, bunların karıştırılması halinde ya dinin mezhep konuma indirgeneceğini ya da mezhebin dinin önüne geçirilerek kutsanacağını ifade etmiştir.[9] Dinin her şeyi kapsadığını ya da her şeyin dinde olduğunu

[3] Kutlu, 62.
[4] Kutlu, 65.
[5] Kutlu, 68-70; Nuran Üçok- Ebru Koçak, Yunus İbrahimoğlu, Ahmet Bedri Yavuz- Muhammed Cihat Oruç- Hakan Atalay, Betül Yurtalan, Prof. Dr. Hasan Onat'ın Bilimsel Mirası, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, 98, 132-144, (ss.95-147.)
[6] Cemil Hakyemez, Hasan Onat'tın Düşünce Dünyasındaki Temel Referansları, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, 348, (ss.333-363.)
[7] Üçok vd, 97.
[8] Ahmet Bağlıoğlu, "Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı Hocamız ile Prof. Dr. Hasan Onat Üzerine Söyleşi", Türk Yurdu sayı: 399 (Kasım 2020), 100.
[9] İsmail Akkoyunlu, İslam Mezhepleri Tarihçisi Prof. Dr. Hasan Onat Hatıratı (1957-2020), ATEBE: Dini Araştırmalar Dergisi, 2020, sayı: 4, 165, (ss.155-165); Hasan Onat, "Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri", Oş İlahiyat Fakültesi Dergisi (2005), 7 (ss.7-23); Fatih Topaloğlu, Hasan Onat'a Göre İslâm Mezhepleri ve Müslümanlar Arasındaki İlişkiler -Sorunlar ve Öneriler-, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, 180-184, (ss. 176-207.)

söylemek ona göre isabetsiz bir düşüncedir.[10] Fırka-i Nâciye rivayetinden hareketle oluşturulan kurtulmuş cemaat inancı ve iddiası, dört hak mezhep ifadesinin kabullenilmesi, tekfircilik, mezhep taassubu konuları üzerinde hassasiyetle duran Onat, ön kabul ve ön yargıların mezhebi dinin önüne geçirdiğini ifade etmiştir.[11] Ancak cemaat ve tarikatların Türkiye'nin bir gerçeği olduğunu ifade etmiştir.[12] O, Cumhuriyetin kuruluş sürecinde aydınların dinden uzak durmaları sebebiyle onların yerini cemaat ve tarikatların doldurduğunu belirtmiştir.[13]

Onat, geçmiş-bugün-gelecek arasında özgün ve bilimsel bir bakış açısı ortaya koymuştur. Gerek kendi çalışmalarında gerekse öğrencilerine çalıştırdığı konularda sürekliliği ve sürdürülebilirliği çok önemseyen Onat, nehir metaforunu[14] kullanmıştır. Bilgi-Bilim ilişkisini arı-bal ilişkisi[15] ile yorumlarken, Müslümanların her konunun temeline inerek, meselenin açık ve anlaşılır hale gelmesi için şahsi yorumlardan öte ilkesel sonuçlara ulaşmak adına yani bir anlamda profesyonelleşme ve kurumsallaşmayı palamut-meşe metaforuyla[16] örneklendirmiştir.

Müslümanların kendi kavramlarını üretmek zorunluluğunu ifade etmiş, meşhur kavramların yeniden ele alınması gerekliliğini vurgulamış, böylelikle süreç içerisinde ortaya çıkan anlam daralma-genişleme ve tamamen değişme gibi değişikliklerini tespit etmenin önemini belirtmiştir. Ona göre kavramlar zaman, mekân ve kültüre göre tanımlanmakta bu durumda kavramın anlaşılması zorlaşmaktadır. Onat, "çekirdek İslam", "kurumsallaşmış İslam", "mezhepler üstü düşünme", "mezheplerüstü", "İslam ortak paydası" ve "kök değerler" gibi kendisinin ürettiği özgün kavramlar kullanmıştır.[17]

Ayrıca kök bilim paradigması adlandırmasıyla yeni bir yöntem ortaya koymuştur: "İslam Bilimleri, Sosyal Bilimler şemsiyesi altında yer alacakları için, beş kademeden oluşan, en üstte de bilim adamının kişisel anlayışı ile taçlanan bir yöntemle çalışılacaktır. 1. Kademe: Bütün bilimlerde ortak olan genel bilimsel yöntem veya kök bilim paradigması 2. Kademe: Sosyal Bilimler'in yapısal özellikleri ile örülen, "açıklayıcı anlama"yı da içeren Sosyal Bilim Yöntemi; 3. Kademe: İslam Bilimleri Yöntemi; 4. Kademe: İslam Bilimleri içindeki uzmanlık alanlarının kendine özgü niteliklerini öne çıkartan İhtisas Alanı Yöntemi 5. Kademe: Bilim adamının yöntem anlayışının özgün nitelikleri veya bilim adamının kişisel anlayışı."[18]

Onat, din-mezhep ayrımı hakkında şunları ifade etmiştir: "Mezhepler, adı ne olursa olsun, din anlayışındaki farklılaşmaların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşerî oluşumlardır. Hz.

[10] Mehmet Zeki İşcan, Bir İslam Rönesansına Doğru Hasan Onat ve İslam'da Yeniden Yapılanma, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, 254, (ss.230-263.)
[11] Topaloğlu, 184-185, 187, 190.
[12] Mehmet Saffet Sarıkaya, Prof. Dr. Hasan Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle İlgili Görüşlerine Dair Bir İnceleme, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, 284, (ss.281-306.)
[13] Adem Arıkan, Hasan Onat'ın Günümüz Dini Grupları Üzerine Düşünceleri, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, 313, 326, (ss.307-332.)
[14] Hasan Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'î-Selefi Kutuplaşması", Tarihte ve Günümüzde Selefîlik. (ed. Ahmet Kavas), 529-531, (ss.525-551.), Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
[15] Hasan Onat, "Bilgi, Bilim ve Bilimsel Yöntem", İslam Bilimlerinde Yöntem, (ed. Halis Albayrak), Ankuzem Yayınları, 12, Ankara 2005.
[16] Onat, "İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'î-Selefî Kutuplaşması", 532.
[17] Kutlu, 76, 77.
[18] Hasan Onat, "Bilgi, Bilim ve Bilimsel Yöntem", 7-24; Kutlu, 85.

Muhammed'in sağlığında ne mezhep ne cemaat ne de tarikat vardır. Bu tür beşerî oluşumlar hiçbir şekilde dinle özdeşleştirilemez. Kısacası, mezhep beşerîdir, din ise ilahîdir. Din bütünleştirirken, mezhep ayrıştırıcıdır. İnsanlar dini mezhep üzerinden öğrendikleri için mezheplerin beşerî olduğu pek fark edilememektedir."[19] O, laiklik ve demokrasi hakkında da şunları söylemiştir: "Türkiye'nin ne İslam'dan ne de laiklik ve demokrasiden vazgeçmesi mümkündür. İslam'la çağdaşlaşarak kendi modernitemizi yaratabiliriz."[20]

Müslümanların mezhep taassubundan kurtulması için; İslam ortak paydası[21] fikrini önemsemiş, mezhepler üstü düşünmeyi[22] önermiştir. Ona göre Kur'an'ın tevhide dayanan temel ilkeleri bu düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Dinin insan için olduğunu, tüm vahiylerin insanlar için indirildiğini bu durumun doğrudan insan unsurunun önemsenmesini[23] gösterdiğini vurgulamıştır. Geçmişin tekrarının ve değiştirilmesinin mümkün olmadığını ancak doğru tarih okumasıyla[24] gerekli derslerin çıkartılabileceğini ve bugün aynı yanılgılara düşülmeyeceğini belirtmiştir. Geçmiş; fikir-hadise ve zaman-mekân ilişkisi[25] dikkate alınarak yapılan tarih okumalarının insanları doğru sonuca ulaştıracağını söylemiştir.

Kitapları:

Hasan Onat'ın; Kelam, Kelam Ders Kitabı, İslâm Düşünce Ekolleri Tarihi, Temel Dini Bilgiler: Ders Kitabı, Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi, Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği adlarında sekiz adet basılmış kitabı bulunmaktadır.[26] Yayına hazır olan yedi adet kitabını[27] yayınlama fırsatı bulamadan vefat etmiştir.

---

[19] Hasan Onat, "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak". İslam'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu. (ed. Mehmet Evkuran), 98, (ss.97-99.), Anadolu İlahiyat Akademisi Yayınları, Ankara 2016.

[20] Hasan Onat, "Şiddet Sarmalından Çıkış Yolu, Eleştirel Düşünce, Adalet ve Yüksek Güven Kültürü". Bütün Boyutlarıyla Din Sempozyumu. (ed. Murat Sülün), 354, (ss.353-374.), Kur'ân Çalışmaları Vakfı Yayınevi, İstanbul 2016.

[21] Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'î-Selefi Kutuplaşması", 533; Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği". İlahiyat Akademi Dergisi, V, (2017), 18-23, (ss.11-36.)

[22] Hasan Onat, "Küreselleşme ve Mezheplerüstü Düşünmek", Global Strateji, I, 2, (2005), 45, (ss.31-45.)

[23] Hasan Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", I. Kur'an Sempozyumu (Tebliğler-Müzakereler), (haz. Mehmet Akif Ersin vd.), 417, (ss.415-439.), Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

[24] Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'î-Selefi Kutuplaşması", 529; Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", 17.

[25] Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'î-Selefi Kutuplaşması", 531-532; Sıddık Korkmaz, Hasan Onat'ın Şiilik Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, 266, (ss.264-280.)

[26] Hasan Onat, Ahmet Akbulut, Kelam, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara 1994; Hasan Onat, Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara 1996; Hasan Onat vd., Temel Dini Bilgiler: Ders Kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002; Hasan Onat, Osman Aydınlı, Hilmi Demir, Kelam Ders Kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003; Hasan Onat vd., İslâm Düşünce Ekolleri Tarihi, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları (Ankuzem), Ankara 2007; Hasan Onat, Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003 / Endülüs Yayınevi, İstanbul 2018; Hasan Onat, Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993 / İstanbul: Endülüs Yayınevi, Ankara 2019; Hasan Onat, İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.

[27] Sorularla İslam Mezhepleri; Küreselleşme, Din, Terör ve Güven Kültürü; Sosyal Bilimler Metodolojisi; Radyo Konuşmaları; Gazete Köşe Yazıları; Kur'an'ın İnşa Etmek İstediği İnsan ve Din Anlayışımız Üzerine Denemeler. Tespit edebildiğim kadarıyla bu kitaplar Onat'ın öğrencisi Prof. Dr. Sönmez Kutlu editörlüğünde yayımlanmıştır. Yka.

Çevirileri:

Hasan Onat, İhsan İlahi Zahir'in yazdığı bir eseri Sabri Hizmetli ile birlikte Arapça'dan Türkçeye çevirerek "Şia'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı" adıyla 1984 yılında, arkadaşlarıyla birlikte Nevbahtî'nin ve Kummî'nin şii fırkalara dair eserlerini "Şii Fırkalar" adıyla 2004 yılında, ayrıca Nasirüddün et-Tusî'ye ait bir eseri Türkçeye çevirerek "İmamet Risalesi" adıyla 1996 yılında yayınlamıştır.[28]

Kitap Bölümleri:

Hasan Onat'ın telif kitapları ve çevirileri dışında Türkiye'de Din Anlayışı, Hacı Bektaş Velî'nin Din Anlayışındaki Evrensel Boyut ve Bazı Düşünceler, Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine, İslâmda Yeniden Yapılanma Üzerine, Türkiye'de İslam Mezhepleri Tarihi'nin Gelişim Sürecinde Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı'nın Yeri, Din-Hukuk İlişkisini Müslümanca Çözmek Zorundayız, Bilgi, Bilim ve Yöntem, İslâm, Şiddet ve Terör, Küresel Şiddet ve Teröre Köklü Çözüm: Yüksek Güven Kültürü Yaratmak, Şiilik, Türkiye'de Cemaatler ve Kimlik, Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi, İslam Mezhepleri Tarihi'ne Giriş, Haricilik, Şiiliğin Doğuşu ve İlk Şii Fikirler, İmamiyye Şiası, Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine, Dinsel İletişimin Stratejik Boyutu, İslam Bilimleri ve Yöntemi Açısından Tarihin Anlam ve Önemi, İran İslam Devrimi ve Şiilik, Mezhep Sorununu Doğru Anlamak, Dinî Çoğulculuk, Din Özgürlüğü, Din-Cihat İlişkisi Bağlamında Şiddet Sarmalından Çıkış Yolu: Eleştirel Düşünce, Adalet ve Yüksek Güven Kültürü, Mezheplerin Stratejik Boyutları ve Mezhep Çatışması, İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği- Birlik İçin Temeller Aramak-, Dini Bilgi Üretimi ve Toplumsal Karşılığı Bağlamında İlahiyat Fakültelerinin Konumu, İslam Düşünce Ekolleri – Siyasi ve İtikadi Mezhepler, Yeni Bir İslam Medeniyeti İçin Maturidi ve Maturidiliğin Önemi, Çocuk İstismar ve İhmalini Önlemede Dinin Etkisi, Alevilik-Bektaşilik (Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet), Din Eğitiminde İnsan Hakları ve Demokrasi, Türkiye'de Din, Tarikatlar ve Fethullahçı Yapılanma, Ortadoğu'daki Çatışmaların Mezhebi Arka Planı ve Şiddetin Meşrulaştırılması, Şiîliğin Doğuşu, Ahmedîliğin (Kadiyânîliğin) Ortaya Çıkışı, Babîlik ve Bahaîliğin Ortaya Çıkışı, Zeydî İsyanlari ve Zeydîliğin İktidar Mücadelesi alt başlıklarıyla otuz altı kitap bölümü bulunmaktadır.[29]

---

[28] Kutlu, 68.

[29] Onat, Hasan, "Türkiye'de Din Anlayışı", 1996 Türk Ocakları Yıllığı, (ss.186-228.), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1997; "Hacı Bektaş Velî'nin Din Anlayışındaki Evrensel Boyut ve Bazı Düşünceler", Kadri Erdoğan Hacı Bektaş Velî Armağanı, (ed. S. Hayri Bolay vd.), (ss.37-48.), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997; "Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine", Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, (ed. Mualla Selçuk), (ss.97-107.), MEB Yayınları, Ankara 2000; "İslâmda Yeniden Yapılanma Üzerine", 10 Kasım 1999 Devlet Töreni ve Hilâfetten Cumhuriyet'e Paneli, (ss.75-88.), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000; "Türkiye'de İslam Mezhepleri Tarihi'nin Gelişim Sürecinde Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı'nın Yeri", Ethem Ruhi Fığlalı'ya Armağan, (ss.236-254.), Vadi Yayınları, Ankara 2002; "Din-Hukuk İlişkisini Müslümanca Çözmek Zorundayız", Kur'an'ın Hayata Müdahalesi, (ed. Abdullah Yıldız), (ss.423- 427.), Umran Yayınları, İstanbul 2004; "Bilgi, Bilim ve Yöntem", İslam Bilimlerinde Yöntem, (ed. Halis Albayrak), (ss.1-26.), Ankuzem Yayınları, Ankara 2005; "İslâm, Şiddet ve Terör", Siyasi, Tarihi, Dini ve Kültürel Boyutlarıyla İslâm ve Şiddet, (ed. Mümtaz'er Türköne), (ss.113- 119.), Ufuk Kitap, İstanbul 2007; "Küresel Şiddet ve Teröre Köklü Çözüm: Yüksek Güven Kültürü Yaratmak". Güvenli Okullar, (ed. Adem Solak), (ss.180- 205.), Hegem Yayınları, İstanbul 2007; "Şiilik", İslâm'a Giriş: Evrensel Mesajlar, (ss.257-280.), DİB Yayınları, Ankara 2008; "Türkiye'de Cemaatler ve Kimlik", Türk Kimliği (Ayvaz Gökdemir'e Armağan-2), (ed. Özdemir Çağatay),

Kitap bölümlerinde ülkemizdeki din anlayışı, yeniden yapılanma, ülkemizde cemaat ve kimlik, Türkiye'de din, tarikatlar ve fethullahçı yapılanma, din eğitiminde insan hakları ve demokrasi, din-hukuk ilişkisi gibi konular hakkında yazmıştır. Ayrıca bilime ve yönteme önem veren bir ilim adamı olarak; bilgi-bilim ve yöntem, İslam bilimleri ve yöntemi açısından tarihin anlam ve önemi ile dinsel iletişim konularını ele almıştır.

Güncelliğini hiç yitirmeyen ve İslam'ın töhmet altında bırakıldığı şiddet konusunda da oldukça hassas olan Onat; İslam-şiddet ve terör, küresel şiddet ve çözüm, din-cihat ilişkisi bağlamında şiddet sarmalından çıkış yolu, Ortadoğu'daki çatışmaların mezhebi arka planı şeklinde bu konuya da eğilmiştir.

Bir İslam Mezhepleri Tarihi hocası olarak kendi hocası Ethem Ruhi Fığlalı hakkında, büyük sufi Hacı Bektaş Veli ile itikadi mezhep önderi Maturidi ve Maturidiliğin önemi hakkında da kitap bölümü yazmıştır. Bir taraftan İslam Mezhepleri Tarihi, Siyasi ve İtikadi Mezhepler,

(ss.808-825.), Ötüken Yayınları, İstanbul 2009; "Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi", Mutezile ve Mihne İlişkisi, (ed. M. Mahfuz Söylemez), (ss.177-187.) Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012; Hasan Onat, Sönmez Kutlu, "İslam Mezhepleri Tarihi'ne Giriş", İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, (ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu), (ss.19-60.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012; Hasan Onat, Orhan Ateş, "Haricilik", İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, (ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu), (ss.63-89.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012; "Şiiliğin Doğuşu ve İlk Şii Fikirler", İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, (ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu), (ss.157-182.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012; "İmamiyye Şiası", İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, (ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu), (ss.183-214.) Grafiker Yayınları, Ankara 2012; "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, (ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu), (ss.559-576.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012; "Dinsel İletişimin Stratejik Boyutu". Stratejik İletişim ve Algı Yönetimi. (ed. B. Senem Çevik-Ersaydı, Rifat Serav İlhan), (ss.75-92.), POLPAUM, Ankara 2012; "İslam Bilimleri ve Yöntemi Açısından Tarihin Anlam ve Önemi", Kur'an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi, (ed. M. Mahfuz Söylemez), (ss.13-68.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013; "İran İslam Devrimi ve Şiilik", Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şii-Sünni İlişkileri, (ed. Mesut Okumuş, Cemil Hakyemez), (ss.141-164.) Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2014; "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak", İslâm'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu, (ed. Mehmet Evkuran), (ss.97-100.) Anadolu İlahiyat Akademisi, Ankara 2016; "Dinî Çoğulculuk, Din Özgürlüğü, Din-Cihat İlişkisi Bağlamında Şiddet Sarmalından Çıkış Yolu: Eleştirel Düşünce, Adalet ve Yüksek Güven Kültürü", Bütün Boyutlarıyla Din, (ed. Murat Sülün), (ss.353-374.), Rumuz Yayınları, İstanbul 2016; "Mezheplerin Stratejik Boyutları ve Mezhep Çatışması", Din ve Şiddet, Tarihi Dini Siyasi Sosyo Psikolojik Kültürel Boyutlarıyla, (ed. Faruk Sancar), (ss.409-429.), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Rize 2016; "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği -Birlik İçin Temeller Aramak-", Gerilim ve Çatışma Arasında Mezhep -Mezhep Sosyolojisi-, (ed. Mustafa Tekin), (ss.59-94.), Eski Yeni Yayınları, Ankara 2017; "İslam Düşünce Ekolleri-Siyasi ve İtikadi Mezhepler", İslam Tarihi ve Medeniyeti, XIV, (ss.179-255.), Siyer Yayınları, İstanbul 2018; "Yeni Bir İslam Medeniyeti İçin Maturidi ve Maturidiliğin Önemi", Uluslararası Maturidilik Sempozyumu (Dünü, Bugünü ve Geleceği), (ed. Sönmez Kutlu), (ss.577-595.), Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2018; "Dini Bilgi Üretimi ve Toplumsal Karşılığı Bağlamında İlahiyat Fakültelerinin Konumu", Dini Temsil Sorunu Sempozyumu (28-29 Nisan 2017) Tebliğler, (ed. Hanifi Şahin), (ss.31-44.), Atatürk Üniversitesi Yayınevi, Erzurum 2018; "Çocuk İstismar ve İhmalini Önlemede Dinin Etkisi" Çocuk İhmali ve İstismarı, (ed. Betül Ulukol), II, (ss.1061-1068.), Punto yayınları, İstanbul 2019; "Alevilik-Bektaşilik (Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet)" Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları, (ed. Erdal Aksoy), (ss.73-96.), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2019; "Din Eğitiminde İnsan Hakları ve Demokrasi", Öğretmen Adayları ve Öğretmenler İçin İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, (ed. Refik Turan), (ss.249-274.), Pegem Kitabevi, Ankara 2019; "Türkiye'de Din, Tarikatlar ve Fethullahçı Yapılanma", Politik Psikoloji Seminerleri 2018, (ed. Oğuzhan Herdi vd.), (ss.31-50.), Barış Kitap, Ankara 2019; "Ortadoğu'daki Çatışmaların Mezhebi Arka Planı ve Şiddetin Meşrulaştırılması", Doğu Akdeniz'den Basra'ya Krizler ve Düzen, (ed. Murat Tınas, Buğra Sarı), (ss.121-136.), Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2019; "Şiîliğin Doğuşu", Tarihte Müslümanlar, (ed. Mehmet Özdemir vd.), I, (ss.197-199.), Otto Yayınları, Ankara 2021; "Ahmedîliğin (Kadiyânîliğin) Ortaya Çıkışı", Tarihte Müslümanlar, (ed. Mehmet Özdemir vd.), VII, (ss.207-209.), Otto Yayınları, Ankara 2021; "Babîlik ve Bahaîliğin Ortaya Çıkışı", Tarihte Müslümanlar, (ed. Mehmet Özdemir vd.), VII, (ss.192-193.), Otto Yayınları, Ankara 2021; "Zeydî İsyanları ve Zeydîliğin İktidar Mücadelesi", Tarihte Müslümanlar, (ed. Mehmet Özdemir vd.) I, (ss.476-478.), Otto Yayınları, Ankara 2021.

Mezhep sorunu, Mezhep çatışması, gerilim ve çatışma arasında mezhep gibi konuları ele alırken diğer taraftan hem tarihsel hem güncel mezhep ve ekollere de çalışmalarında yer vermiş, Mu'tezilî mihne sürecinin etkileri, Şiilik, Şiiliğin doğuşu, İmamiyye Şiası, İran İslam devrimi ve Şiilik, Haricilik, Kızılbaşlık, Alevilik-Bektaşilik, Ahmedîlik (Kadiyânîlik), Babîlik ve Bahaîlik, Zeydî İsyanlari ve Zeydîlik konularını kaleme almıştır.

Ansiklopedi Maddeleri:

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan İslam Ansiklopedisinde dokuz adet madde yazmıştır. Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed, Habîb el-Mektûm, Husayn b. Nümeyr, Huzeyme b. Hâzim, İbrahim b. Eşter ve İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık gibi isimleri; Makâlâtü'l-İslâmiyyîn adlı eseri; İbahiyye anlayışını ve Hattabiyye fırkasını kaleme almıştır.[30]

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi İlahiyat makaleleri veri tabanında Hasan Onat hocaya ait seksene yakın kayıt bulunmaktadır. Ancak bunların on sekiz adeti makale, geri kalanlar sempozyum ve kongrelerde sunulan bildiriler ve kitap tanıtımından[31] oluşmaktadır.

Makaleler:

Konularına baktığımız zaman; Şiilik ve günümüz şiiliği, Şii İmamet Nazariyesi, Şiiliğin Doğuşu Meselesi, İran İslam Devrimi ve Şiilik gibi Şia mezhebi odaklı; Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektâşilik ve Kimlik Tartışmaları, Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine ile Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine makalelerinde olduğu gibi Alevîlik üzerine; Küreselleşme Üzerine, Küreselleşme ve İslâm'ı Yeniden Düşünmek, Küreselleşmenin Boyutları ve İslâm'ın Geleceği ve Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe gibi çalışmaları küreselleşme üzerine; Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri, Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler, İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği, İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı Şii Selefi Kutuplaşması gibi makalelerinde ise mezhep ile din ayrımı üzerine yaptığı vurgu dikkat çekmektedir. Bunların dışında Onat hocanın aklın rehberliğinde dini doğru anlama hassasiyetini vurguladığı Hz. Peygamber'i anlamak ve İslâm'da Yeniden Yapılanma Üzerine başlıklı çalışmaları ile sufiliğin insanın bir gerçeği olduğundan hareketle yazdığı Ahmet Yesevi- Hacı Bektaş Veli Çizgisinde Velayetname'nin Anlam ve Önemi Hakkında şeklinde bir makalesi daha bulunmaktadır.[32]

---

[30] "Onat, Hasan, "Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed", DİA, X, 146, TDV Yayınları, İstanbul 1994; "Habîb el-Mektûm", DİA, XIV, 372, TDV Yayınları, İstanbul 1996; "Hattabiyye", DİA, XVI, 392-393, TDV Yayınları, İstanbul 1997; "Husayn b. Nümeyr", DİA, XVIII, 413-414, TDV Yayınları, İstanbul 1998; "Huzeyme b. Hâzim", DİA, XVIII, 435, TDV Yayınları, İstanbul 1998; "İbahiyye", DİA, XIX, 252-254, TDV Yayınları, İstanbul 1999; "İbrahim b. Eşter", DİA, XXI, 301, TDV Yayınları, İstanbul 2000; "İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık", DİA, XXIII, 91-92, TDV Yayınları, İstanbul 2001; "Makâlâtü'l-İslâmiyyîn", DİA, XXVII, 406-407, TDV Yayınları, Ankara 2003.

[31] Hasan Onat, "Türkiye'de Alevilik Bektaşilik (Kitap Tanıtımı)", İslâmî Araştırmalar, V, 1, (Ocak 1991), (ss.73-74.)

[32] Hasan Onat, "Şiilik ve Günümüz Şiiliğinde Bazı Yeni Yaklaşımlar Üzerine", İslamî Araştırmalar, III, 3, (1989), (ss.122-138.); "Peygamberlik ve Hz. Peygamber'i Anlamak", Din Öğretimi Dergisi, 22 (1990), (ss.32-35.); "Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde)", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXII, 1 (1992), (ss.89-110.); "Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicrî Asır)", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXVI, (1997), (ss.79-117.); "İslâm'da Yeniden Yapılanma Üzerine", Ankara

Bildiriler:

Tespit edebildiğimiz kadarıyla elliden fazla bildiri sunmuştur. "Ailede ve işte rol dağılımı - İslami ve Hıristiyan yaklaşımlar-" konulu bildirisini almanca sunmuştur.[33] Günümüz Aleviliğinde Eğitim Çalıştayı ile Türk Dünyasında Din Anlayışları ve Kerbela Sempozyumu gibi Uluslararası Sempozyumlarında açılış konuşmalarını yapmıştır.[34] Tebliğ ve bildirilerinde ele aldığı konuları da şu şekilde tasnif edebiliriz:

"Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi", "Şiîlik ve Siyaset Kavramı", "Şiî Siyaset Düşüncesinin Teolojik Temelleri", "Kerbela'yı Doğru Anlamak" başlıklarıyla sunduğu bildirileri doğrudan Şia ile; "XVIII. Yüzyılda Şii-Sünni İttifakına Dair Çabalar", Şii-Sünni Mezhep Çatışması", "Mezhep Çatışmasını Önlemek Mümkündür", "İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şiî-Selefî Kutuplaşması" konulu bildirileri ise farklı mezhepleri karşılaştırma ve problemlerine değinme amaçlıdır. Çağdaş dönemin de müzmin sorunu din ve şiddet ile ilgili "Dinsel Terörle Baş Etmede Dinlerarası İşbirliğinin Önemi" adlı bildirisini sunmuştur.

"Yeni Bir İslam Medeniyeti İçin Maturidi ve Maturidiliğin Önemi", "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Din Anlayışı ve Mezheplere Bakışı", "Samiha Ayverdi'nin Yaşadığı Döneme Kadar Din Anlayışımız", "Muhammed b Tavit et Tanci'nin Mezhepler Tarihçiliği", "Ahmet Yesevi'nin Din Anlayışı ve Bektaşilikte Bazı Yansımaları", "Velayetname'de Gizlenen Hacı Bektaş Veli Gerçeği ve Bektaşilik", "Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş Veli Çizgisinde "Velayetname"nin Anlam ve Önemi Hakkında", "Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş Veli Çizgisinde Ahlak Temelli Din Anlayışı" başlıklı tebliğleri şahıs-mezhep-ekol odaklı çalışmalarıdır.

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXIX, 2 (1999), (ss.197-207.); "Küreselleşme Üzerine", Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, I, 1, (2002), (ss.37-47.); "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", İslâmiyat, VI, 3 (2003), (ss.111-126.); "Küreselleşme ve İslâm'ı Yeniden Düşünmek", Dini Araştırmalar, VI, 17 (2003), (ss.29-46.); "Küreselleşmenin Boyutları ve İslâm'ın Geleceği", Dinler Tarihi Araştırmaları IV (Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları), (2004), (ss.293-306.); "Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe", Dini Araştırmalar, VII, 20 (2004), (ss.19-30.); "Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri", Oş İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2004), (ss.7-23.); "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 1 (2009), (ss.18-34.); "Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektâşilik ve Kimlik Tartışmaları", Dini Araştırmalar, XII, 33 (2009), (ss.37-46.); "Ahmet Yesevi- Hacı Bektaş Veli Çizgisinde Velayetname'nin Anlam ve Önemi Hakkında", Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Köln, 3 (2010), (ss.46-54.); "İran İslam Devrimi ve Şiilik", e-Makalat Mezhepler Tarihi Araştırma Dergisi, VI, 2 (2013), (ss.223-256.); "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı Şii Selefi Kutuplaşması", İlahiyat Akademi (Gaziantep Ünv. İlahiyat Fakültesi), I, 1-2 (2015), (ss.107-128.); "İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi, 5 (2017), (ss.11-36.); Onat, Hasan, "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler", İslâmî Araştırmalar Dergisi, XXIX, 2 (2018), (ss.169-192.)

[33] Hasan Onat, "Rollenverteilung in Familie und Beruf-İslâmische und christliche Ansatze", Der Islam und das Christentum – Ein Vergleich der Grundwerte als Basis für einen Interreligiösen Dialog, 133-145. Ankara: Konrad-Adenauer Stiftung, 2007.

[34] Hasan Onat, "Açılış Konferansı", Günümüz Aleviliğinde Eğitim Çalıştayı, 15-25. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2009; "Açılış Konferansı", Uluslararası Türk Dünyasında Din Anlayışları Sempozyumu, 6-17. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2011; Onat, Hasan, "Kerbela'yı Doğru Anlamak" (Açılış Konferansı), Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Uluslararası Kerbela Sempozyumu), (ss.29-32.), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sivas 2010.

Onat'ın diz-mezhep ayrımı konusundaki hassasiyeti bildirilerinde de görülmektedir. "Mezheplerin İnanç, Esaslarının Sistemleşmesinde Kuran'ın Rolü", "Din Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşım", "Küreselleşme ve Mezhepler Üstü Düşünmek", "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak" ve "Milli Birlik ve Beraberlik Açısından Din ve Mezhep" konulu bildiriler bu durumun ispatı özelliklerini taşımaktadır.

Dini doğru anlamak üzerine yaptığı vurgu tebliğlerine de yansımıştır: "Hz. Muhammed'i Anlamada Yöntem" ve "Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak". Aynı şekilde problem çözme odaklı baktığı akademik ve ilmi birikimini başka bazı bildirileriyle ortaya koymuştur: "Müslümanların Bugünkü Meseleleri", "İslâm'ın Kadına Bakışı ve Müslümanların Kadın Algısındaki Bazı Açmazlar", "Mehdilik Meselesini Nasıl Anlayalım?", "Niçin Din Eğitimi", "İlahiyat Müfredatındaki Değişikliklere İlişkin Bir Değerlendirme", "Türkiye'de Din Alanında Yeni Arayışlar", "İslâm", "İslâm'ı Nasıl Anlamalıyız?", "Türkiye'de Din Anlayışındaki Değişim Süreci".

Din-siyaset-kültür ve hukuk ilişkisinin birbirinden bağımsız düşünülemeyeceğini, tarihi gerçeklerin bunu gösterdiğini yer yer aktaran Onat, "Din, Siyaset ve Hukuk İlişkisi", "İslâm ve Siyaset", "Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye'de İslâm'ı Yeniden Düşünmek", "İslâm Açısından Dinî Özgürlük" ve "İslâm'ın İnsan Anlayışı ve İnsan Hakları" gibi konular hakkında oldukça özgün değerlendirmeler yapmıştır.

Onat, içinde yaşadığımız zaman diliminde her alanda kendisini hissettiren küreselleşme gerçeğini de işlemiştir: "Küreselleşme ve Din", "Küreselleşmenin Boyutları ve İslâm'ın Geleceği", "İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din".

Bilimsel ve metodolojik çalışmaları ve önerileriyle de dikkat çeken Onat, bu konuda oldukça dakik çalışmalar ortaya koymuştur: "Dinî Yayınlarda Bilimsellik Sorunu (Çağdaş ve İslâmî Bilimler Açısından)", "Bilim-Bilimsel Yöntem ve İslam Bilimlerinde Yöntem Sorunu", "Post-Modern Dünyada Din-Bilim İlişkileri" ve "Dini Anlamada Yöntem Sorunları.

"Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine" ve "Çorum Aleviliği Üzerine" başlıklı bildirileri uzmanı olduğu Alevilik hakkında oldukça objektif bilgiler içermektedir. Bunların dışında spesifik olarak; "Çankırı'da Ahilik, Yâran Teşkilatı ve Günümüz Açısından Anlam ve Önemi" başlıklı bir tebliği de bulunmaktadır.[35]

[35] Hasan Onat, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Din Anlayışı ve Mezheplere Bakışı", Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, (ss.140-151.), TDV Yayınları, Ankara 1993; "Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi", Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (Tebliğler ve Müzakereler, (ss.23-157 ve 158-162.), İlmi Neşriyat, İstanbul 1993; "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kuran'ın Rolü", I. Kur'an Sempozyumu (Tebliğler ve Müzakereler: 1-3 Nisan 1994), (ss.415-439.), Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1994; "Müslümanların Bugünkü Meseleleri", Balkan Ülkeleri'nde Toplum Hayatı Semineri, Ankara 1995; "Niçin Din Eğitimi?", Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, (20-21 Kasım 1997.), (ss.15-23.) AÜİF ve TÖMER, Ankara; "Şiîlik ve Siyaset Kavramı", Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye'de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılanması Uluslararası Sempozyumu, (ss.120-131.), Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 1998; "Din, Siyaset ve Hukuk İlişkisi", Günümüz Türkiye'sinde Din-Devlet-Siyaset İlişkisi Paneli, (ss.42-49.), Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara 1999; "Türkiye'de Din Alanında Yeni Arayışlar", Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (I), (ss.341-348.) DİB Yayınları, Ankara 2000; "İslâm ve Siyaset", Türkiye Sorunları Çözüm Konferansı II, (ss.83-88.), Ankara Üniversitesi Basımevi,

Ankara 2000; “Hz. Muhammed’i Anlamada Yöntem”, IV. Kutlu Doğum Sempozyumu, (ss.47-56.), Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2001; “Küreselleşme ve Din”, Yeni Bir Geleceğe Açılırken İnsan ve Din Uluslararası Sempozyumu, (ss.73-98.), Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Adana 2002; “İslâm’ı Nasıl Anlamalıyız?”, II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, I (ss.111-116.), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2003; “Samiha Ayverdi’nin Yaşadığı Döneme Kadar Din Anlayışımız”, 3. Bin Yıla Girerken Türk ve Müslüman Dünyasında Sosyo-Kültürel Yapının Yeniden Teşekkülü Sempozyumu, (ss.59-70.), Kubbealtı Neşriyat, Ankara Ticaret Odası, Ankara 2003; “Küreselleşmenin Boyutları ve İslâm’ın Geleceği”, Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları: Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar Sempozyumu, (ss.293-306.), Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2004; “XVIII. Yüzyılda Şii-Sünni İttifakına Dair Çabalar”, 10-20. Yüzyıllar Arasında Türk ve İranlıların Batı ile İlişkileri, (ss.239-250.), T.T.K. Başkanlığı- İran İslâm Cumhuriyeti Kültür ve İslâmi İlişkiler Kurumu, 15-20 Şubat 2004. İsfahan; “Dinî Yayınlarda Bilimsellik Sorunu (Çağdaş ve İslâmî Bilimler Açısından)”, Türkiye I. Dinî Yayınlar Kongresi (Tebliğ ve Müzakereler), (ss.161-168.), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2004; “Din Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşım”, Türk Milli Eğitim Sisteminde Din Eğitimi ve Öğretimi (ss.149-150.), Yarınlar İçin Düşünce Platformu Kültür Yayınları, Ankara 2005; “Türkiye’de Din Anlayışındaki Değişim Süreci”, V. Türk Kültürü Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü, Geleceği / Din, İnanç, Laik Düşünce VI, (ss.3-40.), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005; “Çankırı’da Ahilik, Yâran Teşkilatı ve Günümüz Açısından Anlam ve Önemi”, Geçmişten Geleceğe Çankırı, III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, (ss.93-104.) Çankırı Valiliği, Çankırı 2005; “Bilim Bilimsel Yöntem ve İslam Bilimlerinde Yöntem Sorunu”, Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri Sempozyumu, (ss.41-56.), İsam Yayınları, İstanbul 2007; “Hz. Muhammed’i Doğru Anlamak”, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, (ss.27-32.) İslami İlimler Dergisi Yayınları, Çorum 2007; “Şii-Sünni Mezhep Çatışması”, Uluslararası Fikirde Uzlaşı Eylemde Birlik Sempozyumu, (ss.89-93.), Caferider, İstanbul 2007; “Ahmet Yesevi’nin Din Anlayışı ve Bektaşilikte Bazı Yansımaları, II. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni, I, (ss.213-226.), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara 2007; “Küreselleşme ve Mezhepler Üstü Düşünmek”, IV. Türkiye-İran İlişkileri Sempozyumu, (ss.57-70.), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008; “İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din”, Sekülerleşme ve Dini Canlanma, (ss.268-277.), Türkiye Dinler Tarihi Derneği, Ankara 2008; “Çorum Aleviliği Üzerine”, Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyumu, II (ss.1083-1091.), Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008; “Dinsel Terörle Baş Etmede Dinlerarası İşbirliğinin Önemi”, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Din, I (ss.411-420.), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, Ankara 2008; “Velayetname’de Gizlenen Hacı Bektaş Veli Gerçeği ve Bektaşilik”, III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu: Hacı Bektaş Veli’nin Tarihsel Kimliği, Düşünce Sistemi ve Etkileri, (ss.53-60.), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara 2009; “Şiî Siyaset Düşüncesinin Teolojik Temelleri” Din ve Devlet İlişkileri: İslâm ve Hıristiyanlıkta Temeller, (ss.158-185.), Stuttgart: Kohhammer 2009; “Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu, (ss.87-106.), Cem Vakfı Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2010; “Ahmet Yesevi- Hacı Bektaş Veli Çizgisinde “Velayetname”nin Anlam ve Önemi Hakkında”, Doğumunun 800. Yıldönümünde Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, (ss.135-142.), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2010; “Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye’de İslâm’ı Yeniden Düşünmek”, (Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına) Sosyal-Kültürel-Siyasal-Ekonomik-Dinsel Açıdan Türkiye’de Değişim Sempozyumu, (ss.491-503.), Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara 2010; “Post-Modern Dünyada Din-Bilim İlişkileri”, Din Bilimleri Araştırmalarına Dair Konferanslar, (ss.25-40.), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2011; “İslâm”, Din-Devlet İlişkileri ve Laiklik Sempozyumu (Doğuş Üniversitesi), (ed. Niyazi Öktem), (ss.72-78.), İstanbul 2013; “İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şiî-Selefî Kutuplaşması”, Tarihte ve Günümüzde Selefîlik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, (ss.525-551.), Ensar Neşriyat, İstanbul 2014; “İslâm Açısından Dinî Özgürlük” Otorite ve Birey: İslâmiyet ve Hıristiyanlıkta Temel Kavramlar, (ss.168-197.), Stuttgart: Kohlhammer 2014; “Muhammed b Tavit et Tanci’nin Mezhepler Tarihçiliği”, Prof. Muhammed b. Tavît et-Tancî Sempozyumu, (ss.281-314.), TDV Yayınları, Ankara 2015; “İslâm’ın İnsan Anlayışı ve İnsan Hakları” İnsani Değerler ve İnsan Hakları Sempozyumu, (ss.60-84.), Mardin Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2015; “Ahmet Yesevi- Hacı Bektaş Veli Çizgisinde Ahlak Temelli Din Anlayışı”, II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoşgörü ve Barış Sempozyumu, (ss.36-46.), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir 2016; “Mezhep Çatışmasını Önlemek Mümkündür” İslâm Mezhepleri Tarihi Selefilik Çalıştayı, (ss.17-20.), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2016; “İlahiyat Müfredatındaki Değişikliklere İlişkin Bir Değerlendirme”, Türkiye’de İlahiyat Fakültelerinin Konumu ve Dini Bilginin Niteliği, (ss.309-318.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 2016; “Mezhep Sorununu Doğru Anlamak”, İslâm’ın Hakikati ve Mezhep Sorunu, (ss.97-99.), Anadolu İlahiyat Akademisi Yayınları, Ankara 2016; “Dini Anlamada Yöntem Sorunları”, Gelenek ve Modernite Arasında İslâm Yorumları, (ss.45-69.), Necmettin Erbakan Üniversitesi, İİA Vakfı, Konya 2017; “Yeni Bir İslam Medeniyeti İçin Maturidi ve Maturidiliğin Önemi”, Uluslararası Maturidilik Sempozyumu (Dünü, Bugünü ve Geleceği), (ss.577-595.), Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara 2018; “İslâm’ın Kadına Bakışı ve Müslümanların Kadın

Hakkında yirmi civarında makale kaleme alınmıştır. Bu makalelerin neredeyse tamamı Onat'ın öğrencileri tarafından yazılmıştır.[36] Makalelerden biri onun ilk öğrencisi Prof. Dr. Sönmez Kutlu,[37] diğeri son öğrencisi Fatmanur Alibekiroğlu'na[38] aittir.

Yüksek Lisans Tezleri:

Hasan Onat hocadan yüksek lisans bitiren ilk öğrencisi Prof. Dr. Sönmez Kutlu'dur. Kutlu hoca 1989 yılında "Mürcie ve İtikadi Görüşleri" konulu tezi hazırlamıştır. Kutlu'nun doktora tez konusu "Mürcie ve Horasan" konusu aynı konunun devamı niteliğinde olup bir bütünlük oluşturmuştur. Son yüksek lisans tez çalışmasını 2020 yılında tamamlayan öğrencisi Elif Oğuz ise "5./11.asır Şam Bölgesinde Hanbelîlik ve Diğer İtikadî Mezheplerle İlişkileri: Ebu'l-Ferec eş-Şirâzî Örneği" konusunu çalışmıştır.

Algısındaki Bazı Açmazlar", Hukuk Düzeninde Beşerî Cinsellik Sempozyumları II-III, (ss.16-23.), Başkent Üniversitesi, Ankara 2018; "Milli Birlik ve Beraberlik Açısından Din ve Mezhep", II. Milli Birlik ve Beraberlik Sempozyumu, (ss.54-70.), İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara 2018; "Mehdilik Meselesini Nasıl Anlayalım?", Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri, (ss.637-652.), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sivas 2018.

[36] İsmail Akkoyunlu, İslam Mezhepleri Tarihçisi Prof. Dr. Hasan Onat Hatıratı (1957-2020), ATEBE: Dini Araştırmalar Dergisi, 2020, sayı: 4, s. 155-165; Nuran Üçok- Ebru Koçak, Yunus İbrahimoğlu, Ahmet Bedri Yavuz- Muhammed Cihat Oruç- Hakan Atalay, Betül Yurtalan, Prof. Dr. Hasan Onat'ın Bilimsel Mirası, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 95-147; Fatih Topaloğlu, Hasan Onat'a Göre İslâm Mezhepleri ve Müslümanlar Arasındaki İlişkiler -Sorunlar ve Öneriler-, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 176-207; Mehmet Zeki İşcan, Bir İslam Rönesansına Doğru Hasan Onat ve İslam'da Yeniden Yapılanma, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 230-263; Sıddık Korkmaz, Hasan Onat'ın Şiilik Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 264-280; Mehmet Saffet Sarıkaya, Prof. Dr. Hasan Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle İlgili Görüşlerine Dair Bir İnceleme, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 281-306; Adem Arıkan, Hasan Onat'ın Günümüz Dini Grupları Üzerine Düşünceleri, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 307-332; Cemil Hakyemez, Hasan Onat'tın Düşünce Dünyasındaki Temel Referansları, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 333-363; Mehmet Evkuran, Bir Bilim Adamının Entelektüel Mücadelesi -Hasan Onat'ın Bilimsel ve Entelektüel Kişiliği Üzerine-, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 445-474; Mehmet Ümit- Mehmet Atalan, Prof. Dr. Hasan Onat'ın Türkiye'deki Şiîlik Çalışmalarına Katkısı (Danışmanlığının Yaptığı Yüksek Lisans ve Doktora Çalışmaları Bağlamında), e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 475-506; Ömer Faruk Teber- Doğan Kaplan, Hasan Onat'ın Danışmanlığında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 507-524; Tolga Kaan Değirmenci, Okuma Kültürü Oluşturmada Hasan Onat Modeli, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 525-556; Fatıma Nur Demir- Sümeyyra Selimoğlu, Bir Bilim İnsanı Olarak Prof. Dr. Hasan Onat'ın Sosyal Medya (Twitter) Paylaşımlarının Tematik Analizi, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 557-596; Cenksu Üçer- Münevver Toköz, Hasan Onat'ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları ve Alana Katkısı, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 2021, sayı: 23, s. 3-42.

[37] Sönmez Kutlu, Eldivan'dan "İlmin Efeliğine" Bir Ömür: Prof. Dr. Hasan Onat, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 42-94.

[38] Fatmanur Alibekiroğlu Eren, Prof. Dr. Hasan Onat'ın Düşünce Dünyasında Doğadan Esinlendiği Metaforlar, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, s. 208-229.

Onat'ın çalıştırdığı yüksek lisans tezlerinden Mu'tezile mezhebi ile ilgili olanlar,[39] Haricilik,[40] Selefilik,[41] Şia,[42] ile Kerramiyye mezhepleri hakkında yazılanlar,[43] coğrafya ve mezhep ilişkisi üzerine hazırlananlar,[44] şahıs-mezhep ilişkisi hakkında çalışılanlar,[45] şahısların mezhepler tarihi-tasnifi ve delillendirmeler hakkındaki çalışmaları,[46] şahıs ve dönem konusunda kaleme alınanlar,[47] ve inanç konularıyla ilgili olanlar[48] şeklinde tasnif edilebilir.

Doktora Tezleri:

Onat hocanın danışmanlığını yaptığı doktora tezleri İslam Mezhepleri Tarihi açısından ilk dönemden günümüze kadar bir süreci yansıtmaktadır. Yüksek lisans tezleri ile birlikte değerlendirildiği zaman neredeyse değinilmeyen konu kalmamıştır. Özellikle Şia-Alevîlik-Bektâşîlik ve Kızılbaşlık gibi konular daha ağırlıklı olmakla birlikte doğrudan ya da dolaylı çalışılmayan mezhep, ekol ya fırka yoktur denilebilir. Sistematik konular; Siyasi ve itikadi mezheplerin doğuşunda kabile asabiyetinin rolü,[49] Mürcie ve Horasan -Mavaraunnehir'de yayılışı-[50] konularıyla başlamış, Mu'tezile mezhebi ve Mu'tezilîlik ile ilişkisi olan diğer

[39] Osman Aydınlı, İlk Mu'tezili Fikirlerin Teşekkülü, 1992; Cemil Hakyemez, Bişr b. el-Mu'temir ve Mu'tezile'nin Bağdat Ekolünün Doğuşu, 1998; Ayşe Neslihan Acar, Ebu'l-Kasım el-Ka'bi'nin Makalat'ında Mu'tezile'yi Ele Alış Şekli, 2006;
[40] Orhan Ateş, İlk Harici Fikirlerin Teşekkülü, 1999.
[41] Hakan Atalay, Islahat Hareketleri ve Selefilik, 2016.
[42] Mehmet Ümit, Hicri Üçüncü Asırda Şii-Mu'tezili İmamet Tartışmaları ve İskafi'nin Yeri, 1996; Şahin Ahmedov, Sasani Kültürünün Şia'nın Teşekkülündeki Rolü, 2001; Mederbek Kadyrov, Ağa Han İsmailileri, 2009; Nuran Üçok, Şiî İhticâc Geleneği: Kuleynî Örneği, 2013; Hasan Apaydın, Nehcu'l-Belağa'nın Kaynakları, İnşa Süreci ve Şiilik Üzerindeki Tesiri, 2019; Yahya Doğan, Rafıza Kavramı ve Rafızilik, 2000.
[43] Erol Erdem, Kerrâmiye Mezhebi ve İtikadi Görüşleri, 1994.
[44] Yusuf Gökalp, Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması, 1999; Yusuf Koçak, Abbasiler'in Kuruluş Döneminde Abbasiyyun-Talibiyyun Mücadelesi, 2014; Betül Yurtalan, İslam Coğrafyacılarına Göre Mezhepler, 2015.
[45] Mehmet Atalan, Mezhepler Tarihi Açısından Cafer es-Sadık, 1998; Kıyasettin Koçoğlu, Maturidi'ye Göre Mürcie, 2000; Zafer Özdemir, Mezhepler Tarihi Açısından Buhari, 2001; Feride Dallı, Buhârî'nin Mezhep Anlayışı ve Eserlerindeki Mezhebi Unsurlar, 2020; İsmail Akkoyunlu, İbn Teymiyye'nin İman Konusunda Mezheplere Bakışı, 2011; Fatmanur Alibekiroğlu, Ehlu'r-Rey'in İtikadi Boyutu: Ebu Hanife Örneği, 2011; Mine Demirbilek, İbn Kuteybe'nin Mezhep Anlayışı ve Diğer Mezheplere Bakışı, 2016.
[46] Tuba Aslan, Nâşî el-Ekber'in Usûlu'n-Nihal'inde Mezheplerin Tasnifi, 2005; Ümmügülsüm Şentürk, Yaşar Kutluay'ın Mezhepler Tarihçiliği, 2009; Semra Ceylan, Mezheplerin Görüşlerini Temellendirmede Kullandıkları Kur'ân ayetleri (Muzaffer Razi Örneği), 2017.
[47] F.Feyza Güner, Ömer b. Abdülaziz Döneminde Mezhep Hareketleri, 2001; Ali Zeynel, Kakaiyye Hareketi, 2004.
[48] Ahmet Yönem, Mehdilik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri, 1998; Muzaffer Tan, Batınilik Kavramı ve Batıni Fırkaların Tasnifi Meselesi, 2000.
[49] Murat Ergin, Siyasi ve itikadi mezheplerin doğuşunda kabile asabiyetinin rolü (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Harran Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2000. Yazar birinci bölümde İslam öncesi kabile anlayışı ile devlet olma şeklini, Hz. Peygamber ve dört halife dönemlerinde asabiyetin etkileri ve halifelerin seçilişini, Cemel ve Sıffin savaşları ile Emevîler dönemi asabiyetini ele almış, ikinci bölümde Ezarika-Necedat,Sufriyye-Acaride ve İbadiyye ekolleriyle Hâricîlik, Kırtas olayından Beni Sakife toplantısa, Şiiliğin oluşumundan Tevvâbun-Muhtar es-Sakafî-Muğiriyye-Mansûriyye ve Zeydiyye fırkaları üzerinden Şiilik ve Mürcie fikirlerinin ve Kabile asabiyetinin tezahür şekillerini incelemiştir.
[50] Sönmez Kutlu, Mürcie ve Horasan -Mavaraunnehir'de yayılışı- (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 1994. Yazar Mürcie adlandırmasına yer vererek başladığı çalışmasında onların Hariciler ile Şiilerin faaliyetleri ile Emevî-Hâşimi çatışmasına son vererek Arap-Mevâlî ayrımını ortadan kaldırmaya çalışan bir mezhep olduğuna, mezhebin ilk nüvesine, ortaya çıkışına ve oluşum sürecine, Irak bölgesinde Arap olmayan Müslümanlar arasında rağbet gördüğüne, iman-amel ayrımı konusunun Ebu Hanife ve taraftarları tarafından sistematize edilmesine, Horasan ve Maveraünnehir'de etkin olan din ve mezheplere, bölgenin sosyokültürel, ekonomik ve siyasal durumuna, Mürci anlayışın bölgede yaşayan milletler tarafından benimsendiğine, mevcut yönetime karşı isyanı desteklediklerine, mezhebin Abbasilerin iktidarında da Kûfeliler tarafından desteklendiğine, Belh-Nişabur-Rey-Semerkand gibi merkezlerde etkin olduğuna, Rey şehrinde

mezhepler hakkında çalışmalar ile devam edilmiştir: Mu'tezile'nin beş esasının teşekkülünde Ebu'l-Hüzeyl'in yeri,[51] Mihne hadiseleri ve Mu'tezile'nin tarihi seyrine etkisi,[52] Zeydiyye-Mu'tezile etkileşimi ve Kasım er-Ressi,[53] Tarihsel süreçte Hanefîlik-Mu'tezile ilişkisi.[54]

Şia mezhebi ve Şiilik alt fırkalarıyla dorudan alakalı konularda yapılan doktora tezleri: Hicri II. asırda Kufe merkezli Şii nitelikli gulat hareketleri,[55] İmamiyye'nin İmamet Nazariyesi'nin

Neccâriyye, Nişabur'da Kerrâmiyye, Semerkand'da Maturidiyye olarak ekoller teşekkül ettiğine ve hepsinin Ebû Hanife taraftarı olduğuna ve fakat sadece Maturidiliğin Ehl-i sünnet çatısı altında varlığını devam ettirdiğine yer vermiştir.

[51] Osman Aydınlı, Mu'tezile'nin beş esasının teşekkülünde Ebu'l-Hüzeyl'in yeri (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 1998. Yazar çalışmasında Mu'tezile mezhebinin beş esasını, bu beş esas üzerine ilk eseri yazan Ebû Hüzeyl'i, onun ilk iki prensip olan Tevhid ve Adalet'in şekillenmesindeki etkisini ve mezhep içerisindeki önemini ele almış, Ebû Hüzeyl'in hayatına, benimsenen ve eleştirilen görüşlerine, Harun Reşid ve Me'mun dönemlerindeki etkisine, Ehl-i Kitap, Mecusiler, Manihesistler, Rafızîler, Mücessime, Müşebbihe ve Dehriyye ile tartışmalarına, Tevhid ve Sıfatlar konusundaki özgün görüşlerine, insan fiillerinde insanın sorumluluğuna, Aslah'ın vacip oluşu anlayışına, Ali Cübbâî ve Haşim Cübbâî üzerindeki etkisine, bazı fikirleriyle Eş'arîlik mezhebini de etkilediğine yer vermiştir.

[52] Muharrem Akoğlu, Mihne hadiseleri ve Mu'tezile'nin tarihi seyrine etkisi (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Erciyes Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2001. Yazar çalışmasına Mu'tezile mezhebinin oluşum ve gelişim süreci ile temel düşüncelerine yer vererek başladığı çalışmasının birinci bölümünde Me'mun öncesi ve Me'mun dönemi sosyal- siyasal ve ilmi durumu, Mihne'de etkin şahıslar, Halku'l-Kur'an fikrinin doğuşu ve siyasallaşması üzerinden Mihne olaylarının arka planını ele almıştır. İkinci bölümde Me'mun, Mu'tasım ve Vâsık dönemlerinde mihne olayları ile Mütevekkil'in hilafete geçişiyle birlikte Mihne'nin sona erişini, üçüncü bölümde Mu'tezile'nin hem kendi içinden hem dışarıdan gelen eleştiriler ve ayrılmalar ile mezhebin ve görüşlerinin etkisini kaybetmesini incelemiştir.

[53] Mehmet Ümit, Zeydiyye-Mu'tezile etkileşimi ve Kasım er-Ressi (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2003. Mu'tezile'nin ortaya çıkışı ve Zeydî düşünceler ile her ikisinin mezhebi görüşlerini ele alarak başladığı çalışmasının ikinci bölümünde ilmi-fikri-siyasi açıdan Zeyd b. Ali ile Vasıl b. Ata ilişkisini, Muhammed ve İbrahim b. Abdillah arasında bireysel ilişkiden ayaklanma planlamaları ve eyleme geçirmeye yönelik ilişkilerine, Mu'tezile'nin destek verdiği bazı Alioğulları eylemlerine, Mu'tezile ve Zeydiyye mezheplerinin düşünsel etkileşimlerine yer vermiş, üçüncü bölümünde iki mezhep arasındaki etkileşimde önemli bir role sahip olan Kasım er-Ressi'nin hayatı ve görüşlerini ele almıştır.

[54] Fatmanur Alibekiroğlu, Tarihsel süreçte Hanefîlik-Mu'tezile ilişkisi (Danışman: Doç. Dr. İsmail Şık; Prof. Dr. Hasan Onat), Çukurova Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2018. Çalışmasına Hanefîlik ile Mu'tezile ilişkisinin adlandırma sorunu, Cehmiyye, Vâkıfiyye, Irak Hanefîliği ve Ashâbu'r-rey ekolleri ile kavramsal çerçeve oluşturarak başlayan yazar, birinci bölümde Hanefî ve Mu'tezilî adlandırmaları, mezheplerin teşekkül süreçleri, mezheplerin alt ekollerini, Mu'tezilîler ile fıkıhçıların ilişkilerini, ircâ-kader/kulların fiilleri-Halku'l-Kur'an ve Rü'yet meselelerinin ilk dönem aklî tartışmalarını, mihne öncesi Hanefîlik ve Mu'tezile mezhepleri ile ilişkilendirilen kişileri ele almıştır. İkinci bölümde her iki mezhebin etkileşiminin sonucu olarak Mihne ve sonrası, etkileşimin mimarı olan şahıslar, Hanefî olmakla itham edilen Mu'tezilîler ile Mu'tezilî olmakla itham edilen Hanefîler ve fıkıhta Hanefî olan Mu'tezile mensuplarına yer vermiştir. Üçüncü bölümde Halku'l-Kur'an, Büyük Günah, Marifetullah gibi konular üzerinden Hanefî ve Mu'tezilî etkileşiminin fikrî tezahürlerini ve her iki mezhebin siyasî anlayışları, fiili uygulamaları ve sonraki dönemlere etkilerini incelemiştir.

[55] Yusuf Benli, Hicri II. asırda Kufe merkezli Şii nitelikli gulat hareketleri (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 1999. Yazar aşırılık anlamına gelen gulüv kavramını ele alarak başladığı çalışmasında Şii İmamet fırkasının aşırı fikirleri, Bedâ-Gaybet ve Rec'at-Teşbih ve Tecsim-Tenasüh ve Devir gibi inançlar etrafında Ahiret hayatının inkarına giden anlayışları, Batınî yorumlar ve Kur'an üzerindeki iddiaları, Nübüvvetin devam ettiği gibi aşırı görüşleri ile ortaya çıkan Keysaniyye, Ravendiyye ve Beyaniyye gibi çok sayıdaki fırkaları, Kûfe'nin sosyokültürel ekonomik ve sosyal durumunu, sahip olduğu özelliklerin bir sonucu olarak muhalif hareketlere mekan olması, aşırı fikirlerin dini bir temeli olmadığı halde dine dayandırılması, Batınî tevil ve zorlama yorumları ile imamet anlayışının etkilenişini, aşırı görüş ve inanışların tarihi ve dış kaynaklarını ele almıştır.

teşekkül süreci,[56] Şiiliğin farklılaşma sürecinde Ca'fer Es-Sadık'ın yeri,[57] Azerbaycan'da Şiîliğin yayılması süreci,[58] Gaybet inancı ve Şiilik'teki yeri,[59] Ehl-i Beyt tasavvuru ve erken dönemdeki yansımaları (hicri I-II.asır)[60] ve İbn Teymiyye'nin Şia'ya reddiyesinden[61] oluşmaktadır.

[56] Metin Bozan, İmamiyye'nin İmamet Nazariyesi'nin teşekkül süreci (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2004. Şîa, Râfıza, İmamiyye, Kat'iyye ve İsnâaşeriyye tanımlamalarıyla kavramsal çerçeveyi çizen yazar birinci bölümde Cafer-i Sadık ismi üzerinden onun medreseleri ve öğrencileri, Hişam b. Hakem gibi öğrencileri üzerinden İmamiyye ekolünün teşekkülü, Nas ve Tayin fikrinin tezahürü ve Musa el-Kazım'ın ön plana çıkışı meseleleriyle ilk şii farklılaşmayı, ikinci bölümde Kat'iyye ekolünün ön plana çıkışı, Ali er-Rıza, Muhammed el-Cevad, Ali el-Hadi, Hasan el-Askeri dönemlerinde gelişen olaylar ve İmamiyye ile Kat'iyye mücadelesini, üçüncü bölümde Hasan el-Askeri sonrası süreçte on iki imam ve gaybet inancının oluşumu ve imamet nazariyesinin inanç haline gelişi, Hasan el-Askeri'nin çocuğu olduğu ve gaybetini savunanlar yanında aksini düşünenleri ve Kat'iyye'ye İsnaaşeriyye imamiyyesi adının verilmesini incelemiştir.

[57] Mehmet Atalan, Şiiliğin farklılaşma sürecinde Ca'fer Es-Sadık'ın yeri (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2004. Şia ve Râfıza kelimeleri ile kavramsal çerçeveyi çizen yazar birinci bölümde İmamet-Vasîlik-Ehl-i beyt-Mehdîlik konuları ile Şiilikteki ilk farklılaşmayı ve bu farklılaşmada Emevî-Hâşimî, Alioğulları-Abbasoğulları ve Mevâlî-Arap çekişmelerinin etkileri ile Cafer-i Sadık'a kadar mezhebin durumunu ele almış, ikinci bölümde Cafer-i Sadık'ın hayatı, öğrenci ve düşünceleri ile siyasi tavrı, onun ismi üzerinde Uluhiyet-Nübüvvet-Vasî ve Mehdî olduğu iddiaları, yaşadığı dönemde meydana gelen bazı isyan hareketleri ile ilişkisi, Rafızî ve Zeydîlik ile alakasına yer vermiş, üçüncü bölümde kendilerini Cafer-i Sadık'a dayandıran bazı fırkalar ile onun İsnâaşeriyye ekolünün oluşumuna etkisini incelemiştir.

[58] Shahı Ahmadov, Azerbaycan'da Şiîliğin yayılması süreci (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2005. Yazar birinci bölümde Safeviler öncesi Azerbaycan coğrafyasının dini-mezhebi, siyasi-sosyokültürel durumunu ve bölgede etkin olan tarikat ve cemaatleri ele almış, ikinci bölümde Erdebil tekkesini, önemli şahsiyetlerini, kurumsal yapısını ve Azerbaycan'ın şiileşmesi sürecindeki etkisini, Erdebil tarikat devletinin Akkoyunlu devletiyle ilişkilerini, Şeyh Haydar, Kızılbaş kişi ve toplulukları, üçüncü bölümde siyasal-sosyal-dini ve düşünsel arka planıyla Safevi devletini, Şah İsmail'i Şiiliğin resmi mezhep kabul edilmesi, Osmanlı-Safevî mücadeleleri, Azerbaycan halkının karşı isyanları ile Kızılbaşlık farklılaşması ele alınmıştır.

[59] Cemil Hakyemez, Gaybet inancı ve Şiilik'teki yeri (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2006. Gaybet ve recâ kelimeleriyle kavramsal çerçeveyi oluşturan yazar birinci bölümde sosyokültürel, dini ve efsanevi boyutlarıyla Gaybet düşüncesinin arka planını, Şia'daki görünürlüğünü, Abbâsi devrindeki gaybet iddialarını ve şahısları ele almış, ikinci bölümde Hasan el-Askerî öncesi, devri ve sonrası gaybetle ilgili iddialar ile isimler ve bu inancın yayılmasına sebep olan aile ve şahsiyetler üzerinden Şiilikte gaybet inancının seyrine yer vermiş, üçüncü bölümde gaybet düşüncesinin İmamiyye ekolüyle inanç esası oluşunu, imamet ile gaybet arasındaki ilişki ve kaynaşma, on iki imam ve gaybet konusu ve Şia'nın imamet inancı üzerindeki etkisini incelemiştir.

[60] Namık Kemal Karabiber, Ehl-i Beyt tasavvuru ve erken dönemdeki yansımaları (hicri I-II.asır) (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2007. Yazar birinci bölümde İslam öncesi Ehl-i beyt kavramının anlam alanını, Kur'an ve sünnette yer aldığı şekliyle ve dört halife döneminde Ehl-i beyt'in kavramsal karşılıklarını incelemiş, ikinci bölümde Emevî Ehl-i beyti ile Hâşimî Ehl-i beyti arasındaki mücadeleleri, Emevîlere karşı girişilen bazı isyan hareketleri ile Ehl-i beyt'ten kabul edilen kimseler hakkında aşırı yüceltmeci faaliyetlere yer vermiş, üçüncü bölümde Abbâsî Daveti, Abbâsî-Tâlibî çekişmesi Hâşimîlerde ikitidar mücadelesi ve Tâlibî isyanları gibi açılardan Abbâsile döneminde Ehl-i beyt anlayışını ele almıştır.

[61] İsmail Akkoyunlu, İbn Teymiyye'nin Şia'ya reddiyesi (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2017. Yazar çalışmasının birinci bölümünde İbn Teymiyye'nin hayatı ve eserleri ile yazılış sebebi, eserin kaynakları, içeriği ve reddiye tarzıyla Minhâcu'-sünne adlı eseri ele almış, ikinci bölümde İbn Teymiyye'nin Hadis ehli ile Hanbelilik ve Ehl-i sünnet ile Eş'arilik üzerinden mezhep düşüncesini, akıl nakil ilişkisini, kelam-mantık ve felsefe eleştirileri üzerinden eleştirel yapısını incelemiş, üçüncü bölümde İbn Teymiyye'nin Şia'ya eleştirilerini, kendi düşüncesiyle Şia'nın doğuşu, teşekkülü ve fikirlerini, imametin vücubiyeti ile ilk dört halifenin efdaliyeti meselesine yer vermiştir.

Farklı mezheplerin oluşum süreçleri ve inanç ilkeleriyle ilgili çalışmalar ise şu konulardan müteşekkildir: Tarihi süreç içerisinde Sebeiyye,[62] Dürziliğin teşekül süreci ve inanç esasları,[63] İsmailiyye'nin teşekkül süreci,[64] Eş'ariliğin teşekkül süreci el-Eş'ari Dönemi,[65] Zeydilik ve Yemen'de yayılışı[66] ve Karmatîler'in doğuşu ve gelişim süreci.[67]

Bunların dışında biri bir inancın kaynakları üzerinde diğeri yakın dönem dini anlayışlarla alakalı spesifik anlamda iki doktora tezi daha vardır: Buyruklara göre kızılbaşlık[68] ve

[62] Sıddık Korkmaz, Tarihi süreç içerisinde Sebeiyye (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2003. Yazar çalışmasında Abdullah b. Sebe'yi ve ona isnad edilen Sebeiyye Fırkasını incelemiş, onu ve fırkayı Hz. Osman ve Hz. Ali dönemleriyle ilişkilendiren kaynağın Seyf b. Ömer olduğunu tespit etmiştir. Sonra gelen kişilerin aktardığı bilgilerinde Seyf b. Ömer'e dayandığı, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde Sebeiyye fırkasının görüşlerinin yaygın olduğunun sadece bir iddia olduğunu, söz konusu fikirlerle ilişkilendirilen Ebû Zer ve Ammâr b. Yâsir gibi şahsiyetlerin görüşlerle alakaları olmadığını, aslında Sebeiyye adlandırmasının Hz. Osman muhaliflerine söylendiğini veya Hz. Ali taraftarı olan bazı kişiler için kullanıldığını hatta ilk dönemlerde Yemenlilerin kastedildiğini ele almıştır. Aynı adlandırmanın Emevîler döneminde herkesin kendisine muhalif olanları karalamak için de kullanıldığına, Sebeiyye olarak adlandırılan görüşlerin Muhtar es-Sakafî'den sonra bir fırka olarak anıldığına, bu fırkanın vasilik ve recat gibi kavramlarının Hicrî I. yüzyıldan sonra ortaya çıktığına yer vermiştir.

[63] Ahmet Bağlıoğlu, Dürziliğin teşekül süreci ve inanç esasları (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2003. Yazar, Hâkim Biemrillah'ın ilah olduğuna ve bütün dinlerin nesh olunduğuna inanan Dürzîliğin Mısır'da ortaya çıkışını ancak Suriye, Lünan, İsrail ve Ürdün'de yayılışını, Dürzilik inancının İsmailiyye içinden çıkışını ve İsmailiyye ekolünün etkinliğini, uluhiyet fikrinin kaynağını, el-Fergânî ve diğer öncü şahısları, Dürzîliğin Hamza b. Ali liderliğinde kurumsallaşmasını, Hâkim Biemrillah'ın bedenleşmesi inancını yerleştiren Hamza b. Ali'nin kendisinin imam oluşunu ve İsmaililikten kopuşu, Hamza'nın yerine lider olan Muktenâ Bahâeddin'in gaybetini, Muktenâ'nın belirlediği ilkeleri çiğnetmeyen ve dışarıdan Dürziliğie girmek isteyenleri ve içeriden çıkmak isteyenleri kabul etmeyen kapalı ve gizemli bir mezhep oluşunu incelemiştir.

[64] Muzaffer Tan, İsmailiyye'nin teşekkül süreci (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2005. Yazar birinci bölümde İsmaililik ekolü öncesi ve Cafer-i Sadık sonrası durum ile ilk İsmaili oluşumlara dair akım ve isimleri, ikinci bölümde İsmaililik ve gizlilik ekseninde bazı imamları ve faaliyetlerini, Horasan ve Maveraünnehir, Irak, Yemen ve Bahreyn'deki faaliyetlerini, üçüncü bölümde Ubeydullah el-Mehdi ile birlikte açıktan davet dönemini ve Abdullah b. Meymun konusunu incelemiştir.

[65] Mehmet Keskin, Eş'ariliğin teşekkül süreci 'el-Eş'ari Dönemi' (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2005. Birinci bölümde Eş'ariyye mezhebi öncesi sosyal, siyasal, kültürel ve dini durum ile Mu'tezile, Hadis ehli ve Küllâbîlik konularına değinen yazar ikinci bölümde mezhebin kurucu önderi Eş'arî'nin hayatı ve düşünce değişmelerine yer vermiş, üçüncü bölümde Tevhid, İnsan fiilleri ve Kesb, Nübüvvet, İman ve İmamet başlıkları altında Eş'arî'nin düşüncelerinin Eş'arîlik mezhebine dönüşmesini incelemiştir.

[66] Yusuf Gökalp, Zeydilik ve Yemen'de yayılışı (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2006. Siyasi, sosyal ve kültürel açıdan Zeydiyye'nin doğuşu üzerinde etken olan sebepleri ele alarak çalışmasına başlayan yazar birinci bölümde ekolün teşekkül sürecinde Zeyd b. Ali ve ekolün düşünce sisteminin ilk oluşumlarını, oluşum sonrası Mu'tezile ile ilişkilerini ve Mu'tezilî esaslarla birlikte imamet doktrini ile Yemen'e nakline yer vermiş, ikinci bölümde Yahya b. Hüseyin'in hayatı, görüşleri, eğitim ve siyaseti ile ekol içerisindeki önemini, ekolün Yemen'de yayılması ve Karmatîler ile mücadelelerini, ekolün Yemen özelinde kurumsallaşma sürecini, Hüseyniyye, Mutarrifiyye ve Muhteria gibi Zeydî yapıları incelemiştir.

[67] Ali Avcu, Karmatîler'in doğuşu ve gelişim süreci (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2009. Kavramsal çerçevede Karmatîliğin kapsamını ele alan yazar, birinci bölümde siyasi, sosyokültürel, ekonomik, dini ve felsefi etkenler altında ekolün oluşum sürecini, kadim kültür ve inanışların İsmailiyye mezhebine geçişinde aşırı görüşlerin etkisini ele almış, ikinci bölümde Karmatîlik öncesi İsmailiyye ekolünün tezahürü ve gizli davet dönemi ile Hamdan Karmat ile Karmatîliğin doğuşundan Fâtımî-Karmatî bölünmesine, üçüncü bölümde Irak, Suriye, Yemen, Bahreyn ve Horasan-Maveraünnehir'de Karmatiliğin yayılışına yer vermiştir.

[68] Doğan Kaplan, Buyruklara göre kızılbaşlık (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Selçuk Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2008. Çalışmasına Alevîlik-Bektâşîlik, Kızılbaşlık kavramları ile söz konusu topluluğun tarihsel arka planı olarak Safevîler ve Kızılbaşlık bileşeni üzerinden giriş yapan yazar birinci bölümde Alevîlik ve yazılı kültürü, Buyrukların yazılı kaynaklar içerisindeki yerini, Kur'an ve hadisler gibi dini, Safvetu's-Safa, Terceme-i Menâkıb-ı Şeyh Safi ve Tarikatnâme gibi Sûfî literatürü, hurûfî metinler ile nefes ve deyişler gibi sözlü

Kırgızların İslam anlayışının tarihsel arka planı ve bazı dini yapılanmalar (Sovyetlerin çöküşüne kadar).[69]

SONUÇ:

Hasan Onat'ın çalıştırdığı yüksek lisans ve doktora tez konuları genel itibariyle İslam'ın ilk dönemlerine aittir. Yazılan tezlere bakıldığı zaman Hicrî 3-4. Yüzyıllara denk gelen süreç ve süreklilik ifade ettiği görülmektedir.[70] Bütün çalışma konuları; makale, bildiri, yüksek lisans ve doktora tezleri, kendi yazdığı tezler ve kitaplarda dahil edilerek bir bütün halinde incelendiğinde her birinin bir boşluğu doldurduğu, yukarıdan aşağıya doğru birbirini tamamlayan bir mahiyet arz ettiğini görmekteyiz.

Gerçekte ortaya çıkan bütün ürünler kendisinin ortaya koyduğu bilimsel yöntem ve sistematik bakış açısının vücut bulmuş halidir. Mezheplere objektif olarak bakmış, teşekkül sürecinden kurumsallaşmasına, siyaset ile ilişkisinden güçlenmesi ve yayılmasına, rağbet görmediği coğrafyalarda gerek fikirsel tükenişe gerekse müntesiplerinin kalmamasına kadar her noktaya değinmiştir. Mezhep ve anlayışların devrinin sosyokültürel, ekonomik, siyasal, asabiyet ve dini inanışlar ile etkileşimde olduğunu, bunun aksinin gerçeği inkâr etmek olacağını düşünmüştür.

Onat, mezheplerin doğuşunda dinin asıl kaynaklarının zengin içeriğinin etkin olduğunu ancak süreç içerisinde dinin sunduğu esnekliğin mezhebî tarafgirliğe dönüştüğünü ifade etmektedir. Günümüze kadar gelen süreçte artık mezheplerin din olarak algılandığını, tarihin gerisinden berisine doğru mezhep mücadelelerinin mezhep savaşlarına dönüştüğünü, bundan kurtulmanın yolunun yine dinin temel ilkelerine sarılmak olduğunu, hiçbir mezhep-fırka-tarikat ve cemaat ilkelerinin ve liderlerinin dinin ilkelerinin önüne geçirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

Aklı, dini anlamanın en önemli kaynağı olarak görmüş, dinin doğru anlaşılması için bütün taassup ve tarafgirlikten uzak, tevhid eksenli, Kur'an odaklı ve Hz. Muhammed'in örnekliğinin doğru okunması gerektiğini söylemiştir. Gelinen noktada aşırı mezhepçilik ve buna bağlı olarak ortaya konan yorumların bir taraftan Müslümanları töhmet altında bıraktığını diğer taraftan İslam'ın yanlış algılanması sonucunu doğurduğunu dile getirmiştir. Doğru düşünme ve doğru düşünce ürünlerinin sadece Müslümanlara değil, tüm insanlığa iyilik getireceğini, şiddetin

---

kültürü ele almış, imamet, sahabe hakkında düşünce, Ehl-i beyt ve Tevellâ-Teberrâ gibi Buyruklarda yer alan konulara değinmiştir. İkinci bölümde Buyruklarda Talip-Sûfî ve Tarikata giriş, Pir-Mürşid-Mürebbi-Rehber ve Musâhiplik gibi temel unsurlar ile dört kapı-kırk makam ve insan-ı kâmil anlayışlarını incelemiş, üçüncü bölümde Buyruklarda üç sünnet-yedi farz-on yedi erkan gibi özgün kavramsallaştırmalar, İkrar, Cem ve Tac, Kemer ve Hırka gibi semboller üzerinden uygulamalar, Muhammed-Ali tasavvuru ile suç ve ceza bağlamında Düşkünlük konularına yer vermiştir.

[69] Mederbek Kadyrov, Kırgızların İslam anlayışının tarihsel arka planı ve bazı dini yapılanmalar (Sovyetlerin çöküşüne kadar) (Danışman: Prof. Dr. Hasan Onat), Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, 2016. Birinci bölümde Kırgızistan'ın İslam ile tanışması ve yayılmasını, Karahanlılar dönemi ve sonrasını, sosyokültürel, siyasal ve ekonomik açılardan Hanefîliğin etkileri ile Yesevîlik, Işkîlik, Kadirîlik, Üveysîlik ve Nakşibendîlik üzerinden sûfî İslam anlayışının yerleşmesini, ikinci bölümde Çarlık Rusya döneminde Cedid hareketi, Cedidçi ile Kadimci mücadelesi, Cedidçilerin eğitim ve siyaset faaliyetlerini, üçüncü bölümde Sovyetlerin din siyaseti ve İslam yorumu ortamında Basmacılar, Laçiler ve Saçlı İşanlar gibi alt başlıklar altında Sovyet döneminde Kırgızistan'daki dini oluşumlara yer vermiştir.

[70] Kutlu, 75.

kabul edilemeyeceğini, adı şiddet ile anılan ve şiddet eylemleri yapan mezhep-ekol ve yapıların dinin bir tarafına odaklanarak diğer taraflarını görmezden geldiklerinin altını çizmiştir.

İtikadi ya da siyasi hangi mezhep olursa olsun, kendi mensuplarını diğer mezhep mensuplarından üstün gören ve kendisini kurtulmuş diğerlerini hata-günah bataklığında ilan eden zihinsel olgudan çıkan sonucun üzüntü ve zarar dışında bir şey veremeyeceğini dile getirmiştir. Aklı ve bilimi önemseyen Onat, tarihsel verilerin doğru okunarak; bugüne, doğru yorumlanmasını, geçmişte yapılan hataların tekrar etmemesi adına tarafsız olmanın önemli olduğunu Allah'a ve Hz. Peygamber'e rağmen bir anlayış ve inanç üretilemeyeceğini, akım, ekol, fırka ya da mezhep oluşturulamayacağını, insanların Allah adına hareket etmelerinin en yanlış sonuca ulaştırdığını ve ulaştıracağını düşünmüştür.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu, İsmail, İslam Mezhepleri Tarihçisi Prof. Dr. Hasan Onat Hatıratı (1957-2020), ATEBE: Dini Araştırmalar Dergisi, 2020, sayı: 4, (ss.155-165.)

Arıkan, Adem, Hasan Onat'ın Günümüz Dini Grupları Üzerine Düşünceleri, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, (ss.307-332.)

Bağlıoğlu, Ahmet, "Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı Hocamız ile Prof. Dr. Hasan Onat Üzerine Söyleşi", Türk Yurdu sayı: 399 (Kasım 2020).

Hakyemez, Cemil, Hasan Onat'tın Düşünce Dünyasındaki Temel Referansları, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, (ss.333-363.)

İşcan, Mehmet Zeki, Bir İslam Rönesansına Doğru Hasan Onat ve İslam'da Yeniden Yapılanma, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, (ss.230-263.)

Korkmaz, Sıddık, Hasan Onat'ın Şiilik Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, (ss.264-280.)

Kutlu, Sönmez, Eldivan'dan "İlmin Efeliğine" Bir Ömür: Prof. Dr. Hasan Onat, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, (ss. 42-94.)

Onat, Hasan, "Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri", Oş İlahiyat Fakültesi Dergisi (2005), (ss.7-23).

Onat, Hasan, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şi'î-Selefi Kutuplaşması", Tarihte ve Günümüzde Selefîlik. (ed. Ahmet Kavas), (ss.525-551), Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.

Onat, Hasan, "Bilgi, Bilim ve Bilimsel Yöntem", İslam Bilimlerinde Yöntem, (ed. Halis Albayrak), Ankuzem Yayınları, Ankara 2005.

Onat, Hasan, "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak". İslam'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu. (ed. Mehmet Evkuran), (ss.97-99.), Anadolu İlahiyat Akademisi Yayınları, Ankara 2016.

Onat, Hasan, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği". İlahiyat Akademi Dergisi, V, (2017), (ss.11-36.)

Onat, Hasan, "Küreselleşme ve Mezheplerüstü Düşünmek", Global Strateji, I, 2, (2005), (ss.31-45.)

Onat, Hasan, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", I. Kur'an Sempozyumu (Tebliğler-Müzakereler), (haz. Mehmet Akif Ersin vd.), (ss.415-439.), Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

Onat, Hasan, "Şiddet Sarmalından Çıkış Yolu, Eleştirel Düşünce, Adalet ve Yüksek Güven Kültürü". Bütün Boyutlarıyla Din Sempozyumu. (ed. Murat Sülün), (ss.353-374.), Kur'ân Çalışmaları Vakfı Yayınevi, İstanbul 2016.

Sarıkaya, Mehmet Saffet, Prof. Dr. Hasan Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle İlgili Görüşlerine Dair Bir İnceleme, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, (ss.281-306.)

Topaloğlu, Fatih, Hasan Onat'a Göre İslâm Mezhepleri ve Müslümanlar Arasındaki İlişkiler -Sorunlar ve Öneriler-, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, (ss. 176-207.)

Üçok, Nuran - Ebru Koçak, Yunus İbrahimoğlu, Ahmet Bedri Yavuz- Muhammed Cihat Oruç-Hakan Atalay, Betül Yurtalan, Prof. Dr. Hasan Onat'ın Bilimsel Mirası, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2021, cilt: XIV, sayı: 1, (ss. 95-147.)